

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת ראה

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ב לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת ראה

מפתח העניינים

התורה היא למעלה מן הזמן / לפעמים אנשים מקפידים על מנהגים יותר מעל עשרת הדברות / אדם שמכבד את אביו ואת אמו זוכה לאריכות ימים ואז יוכל ללמוד הרבה / השבח הכי גדול אצל החפץ חיים היה להיות 'יהודי פיקח' / על האדם להזהר שלא יעשה עבירה בזמן המצוה / על האדם להזהר בכבוד אביו ואמו שהוקש כבודם לכבוד המקום / עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל / חובת האדם להכיר טובה ולפרוע חובותיו לאביו ואמו / כיבוד אב ואם של גדולי רבותינו / כיבוד אב ואם במועשה בדיבור ובמחשבה / כיבוד אב ואם לאחר פטירתם לחיי עד

מפתח חידושי תורה

- א. בענין רק בכל אות נפשך כג
ב. בענין הכרזה במסית כה
ב. בענין מדיחי עיר הנדחת כז
ד. בענין טף דעיר הנדחת נהרגים כט

מפתח מערכות

- הלכה למשה מסיני - אם יש עונש מכת מרדות על הלכה למשה מסיני לד
הלכה למשה מסיני - בענין ספק בהלכה למשה מסיני אם לחומרא לה
הלכה למשה מסיני מא

מפתח חידושי סוגיות

- א. בענין אזהרה למוציא שם רע מז
ב. בענין תקנות אושא מז

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

התורה היא למעלה מן הזמן

בעזרת ה' יתברך נראה לדבר היום מענינה של מצוה יקרה, מצוה קשה וחמורה שבחמורות, אבל מתן שכרה בצדה בשני עולמות.

נקדים הקדמה. הגמרא במסכת סוטה (כא.) אומרת שיש הבדל בין תורה לבין מצוה. תורה, בין בעידנא דעסיק בה ובין שלא בעידנא, אגוני מגנא ואצולי מצלא. כלומר, בכחה של התורה יש להציל את האדם מן היצר הרע ומן היסורין, בין בשעה שאדם עוסק בה ובין בשעה שאינו עוסק בה. כי זה כלל גדול בתורה, ש'כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ' (אבות ג, ה), ומפרש הרמב"ם בפירושו המשניות, מהו 'עול תורה'?! - **התמדת הקריאה**. כשאדם מונח בלימוד וכל הלימוד שלו הוא רצף אחד, מעבירין ממנו עול דרך ארץ, וכל כמה שאדם מקבל על עצמו יותר עול תורה, כך מעבירין ממנו יותר עול מלכות ועול דרך ארץ.

זהו כח התורה, אבל מצוה רק בעידנא דעסיק בה, בשעה שעוסק בה ומקיים אותה יש בכחה להציל אותו, אבל אחרי שהוא מסיים לעשות את המצוה, אין בכחה להציל אותו מן היסורין ומן יצר הרע. זהו ההפרש בין תורה לבין המצוות, לפי פשט הדברים.

אבל המפרשים אמרו לפרש את הגמרא בעוד אופן בדרך צחות, כי יש הבדל בין אופן קיום התורה לקיום המצוות. מצוות התורה צריכות להתקיים לפי תנאיהם ולפי זמניהם דווקא. כלומר, תקיעת שופר תוקעים בראש השנה, ואכילת מצה אוכלים בליל פסח, אבל אם אדם יתקע בשופר בליל פסח לא קיים שום מצוה, ויתכן שיעבור גם בבל תוסיף. למה?! כיון שיש גדרים לקיום המצוות, וכל מצוה צריכה להעשות בזמן המיוחד לה. אבל תורה?! - אין לה זמן מסויים, ואם אדם ישב וילמד בפסח מסכת סוכה העוסקת בהלכות סוכה, או ילמד מסכת פסחים העוסקת בהלכות פסח בראש השנה, יקיים מצות תלמוד תורה ויקבל גן עדן עבור זה. מדוע?! כי התורה היא למעלה מן הזמן.

פעמים אנשים מקפידים על מנהגים יותר מעל עשרת הדברות

עתה נשוב לדבר על המצוה היקרה והחמורה שפתחנו בה. עשרת הדברות כידוע מחולקים לשני לוחות^א. הלוח הראשון עוסק במצוות של בין אדם למקום, כמו 'אנכי ה' אלהיך',

א. וצריכים אנו לדעת שעשרת הדברות כוללים בתוכם את כל תרי"ג המצוות, והרמב"ן בפירושו לשיר השירים מראה איך כל התרי"ג מצוות משוייכות מחוברות ומסונפות עם עשרת הדברות, ושם הוא מסביר אלו מצוות נכללות ב'אנכי ה' אלהיך', אלו מצוות נכללות ב'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני', מה נכלל ב'לא תרצח' ב'לא תגנוב' וכו'.

'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני', מצות שבת, ועוד. והלוח השני כולל את המצוות של בין אדם לחבירו.

הגאון בעל שאגת אריה היה גאון ארוך בדורו, מפורסם בכל קצווי ארץ. הרב חיד"א כשמביא את דבריו בספרו ברכי יוסף או"ח (סימן ר"ו אות ד') כותב עליו אחד המיוחדים מרבני אשכנז, וכן בספרו מחזיק ברכה או"ח (סימן של"א אות ג') כותב עליו "הרב מופת דורינו" וכן הוא בספרו שם הגדולים (ערך שאגת אריה) הוא היה גאון עצום בכל חלקי התורה, וכל רז לא אניס ליה. ספרו עליו, כפי ששמעתי מרבותי, שהיה יכול לחזור במחשבתו ולצמצם ולסכם בדעתו את כל הש"ס, מדף ברכות דף ב' ועד מסכת נדה דף ע', בשעה אחת².

ב. ואם נבוא ולדבר ולספר סיפורים בקצה היריעה על הגאון המפורסם הזה, יכלה הזמן והמה לא יכלו. רק נזכיר סיפור אחד, שהוא בסוף ימיו התמנה לכהן כרב בעיר מץ, בהיותו כבן שישים. הקהילה הזו היתה קהילה חשובה ומפורסמת והיו בה כמה וכמה גדולי עולם, רבי אליעזר ממין תלמידו של רבינו תם, ועוד.

איך התמנה אז רב בישראל?! לא היו עושים בחירות אשר מצביעים בהם גם אנשים שאוכלים בתשעה באב רח"ל כמו שעשו השנה, אלא היו בוחנים את כחם של הרבנים השונים בתורה, מזמינים אותם לבוא לדרוש ולפלפל, ומי שהיה מופלג יותר מחבריו, אותו היו לוקחים לכהן כרב.

אף השאגת אריה, הזמינו אותו אנשי הקהילה במץ ובקשו ממנו שידרוש בתורה ויראה את כוחו לעין כל, ואחרי זה יתמנה לרב. הוא הסכים, אמר להם שהוא מוכן לדבר בכל נושא שיבחרו, וכך היה. הוא הגיע לדבר בלימוד, והראה את כח עיונו העצום, וכמו שכל מי שלומד 'שאגת אריה' רואה שם את כוחו המופלג.

הוא דרש עוד ועוד, ולאט לאט הוא רואה איך פוחתים ומתמעטים המבינים אותו. בהתחלה הבינו את דבריו רוב השומעים, בהמשך חצי מהשומעים, אחרי זה רק שליש עוד הצליחו להבין את עומק כוונתו, בהמשך רק בודדים, ולבסוף את סוף דבריו כבר אף אחד לא הבין. כשגמר את השיעור וראה שאף אחד לא הבין מה שאמר, אמר, 'אהה, אתם גדולים ממלאכי השרת'. אמרו לו, 'כבוד הרב, על מה השבח הגדול הזה?!'

אמר להם השאגת אריה, הלא על מלאכי השרת נאמר בספר יחזקאל (א, ז) שרגלם 'ככף רגל עגל', ואף אתם יש לכם ראש של עגל... חשבתי שיהיה משהו שיוכל להקשות לענות ולתרוץ, ואתם שותקים כמו דגים ולא מבינים דבר!?

זה היה כחו העצום בתורה. והשאגת אריה האריך ימים ונפטר בערך בגיל תשעים, וראיתי בהקדמת תלמידו שכותב עליו שבסוף ימיו כבר לא היה רואה בעיניו, אבל היה חוזר מזכרונו על כל התלמוד בבלי וירושלמי מכילתא וספרי, ספרא ותוספתא, וכל דברי הקדמונים בה"ג ושאלות ועוד, לפי שכל התורה היתה חקוקה על לוח לבו זיע"א.

הגאון שאגת אריה גלה הרבה בימי חייו, ופעם הגיע לאיזו קהילה, ואמרו לו אנשי הקהילה, 'תשמע כבוד הרב, יש לנו כאן את פנקס הקהילה'. מה זה 'פנקס הקהילה'?! פנקס בו היו כותבים את כל התקנות והמנהגים שקבלו על עצמם אנשי הקהילה עליהם ועל זרעם אחריהם, ובכללים והתקנות שהיו כתובים בו היו האנשים נוהרים יותר מן הכל, שהרי 'המצוות' הכתובות שם הם קבלו על עצמם בעצמם... ובגלל החשיבות של הפנקס הזה, בקשו אנשי הקהילה הזו מהשאגת אריה, 'אנא תכתוב לנו כאן בפנקס הזה גם כן אי אלו מצוות ותקנות, אותם עלינו לשמור'.

אמר השאגת אריה, 'למה לא?! אני מוכן. תביאו את הפנקס ואכתוב לכם תקנות ומנהגים'. הביאו לפניו את הפנקס, והוא כתב להם שם את עשרת הדברות...

מדוע?! כי הרבה פעמים ביחס למצוות הכתובות בתורה אנשים אומרים, 'נכון, נכון, זו מצוה, אבל יש לנו תירוץ כזה ותירוץ אחר', ומשתמטים מחובתם. אבל לבטל מנהג?! מזה אדם ירא וחרד יותר מכל דבר אחר, שהרי איך אפשר לבטל את 'מנהג הקהילה שלנו' ואת 'מנהג אבותינו'?! לכן הוסיף שם השאגת אריה בפנקס את עשרת הדברות, כדי שייחשבו לכל הפחות כמנהג בעלמא, ובוז יזהרו וישגיחו יותר מכל דבר אחר.

וכל אחד יכול לראות בעיניו, שכלפי המצוות שהתורה צוותה אותנו, הרבה פעמים יש לו כל מיני לומדיות והמצאות, 'היום זה שעת הדחק' וכיוצא בזה, ומוצא כל מיני קולות. אבל מנהגים?! הוא מקפיד עליהם כעל קוצו של יו"ד, 'מנהג זה דבר חשוב', 'מנהג מבטל הלכה', 'מנהג עוקר את כל התורה כולה', וכך הלאה. וזה אינו ראוי ואינו נכון.

אדם שמכבד את אביו ואת אמו זוכה לאריכות ימים ואז יוכל ללמוד הרבה

מכל מקום, כמו שהזכרנו, הלוח השני של עשרת הדברות כולל את המצוות של בין אדם לחבירו. והמצוה הפותחת היא 'כבד את אביך ואת אמך'. והמצוה הזו של כיבוד אב ואם היא מצוה חמורה וקשה, אבל מתן שכרה בצדה. והמצוה הזו, היא בבחינה הזו של תורה, אשר אין זמן קצוב לה, וכל אימת שאדם מקיים אותה מקיים את המצוה.

המצוה הזו לדאבוננו די מוזנחת, אבל אנחנו צריכים להתבונן במה שהקב"ה קבע אותה בעשרת הדברות כאשר מתן שכרה כתוב בצמוד וסמוך לה, ולהבין מזה את חומר הענין. רבים יודעים את חומר הענין ואת מעלת המצוה הזו, ועם כל זה מקילים. אחד מרבותי תמיד היה אומר, מי הוא זה ואי זה הוא שלא אמר פעם לאביו או לאמו כשבקשו ממנו משהו - 'אוף?! ומי שאומר לאבא שלו 'אוף' על דבר שביקש ממנו, ידע שהוא מתנהג שלא כדת ושלא כדין, ומה שאביו ואמו מבקשים ממנו מחוייב לעשות.

הרבה פעמים אדם מוצא לעצמו הסברים ומתרץ את עצמו בכל מיני תירוצים למה הוא לא הולך ולמה לא עושה, 'בדיוק אני נמצא באמצע קיום של מצוה', וכיוצא. פעם כששאלתי אחד למה הוא לא עוזר בבית הוא ענה לי 'אני תמיד לומד, ומכיון שאני כל הזמן לומד תורה, אין לי את הזמן לעזור. עד שאלך למכולת לעשות קניות בשביל ההורים ועד שאחזור יקחו לי עשרים דקות שיבטלו אותי מהלימוד, ולכן אני פטור'.

מה האיש הזה עשה, לכאורה?! הוסיף עשרים רגעים ללימוד התורה. והנה עשרים דקות של לימוד תורה זה דבר יקר מכל יקר, אבל בואו ונתבונן מה התורה הבטיחה למי שמכבד את הוריו - 'למען יאריכון ימיו' (שמות כ, יב). אם כן, האם לא כדאי לך את ההשקעה הזו של עשרים דקות אלו, כדי שתרוויח בהשקעה הזו שנים של חיים שבהם תוכל להשלים את כל תלמודך ועוד להוסיף כהנה וכהנה?!

השבח הכי גדול אצל החפץ חיים היה להיות 'יהודי פיקח'

על האדם תמיד להיות כמו סוחר, להיות פיקח להבין ולשקול מה כנגד מה, את מה יש להעדיף ואת מה יש להקדים.

ראיתי עדות מתלמידו של החפץ חיים זצ"ל על רבו, שמעולם לא שיבח אדם שום שבת, ואם היה רוצה לבטא על אדם מסוים שהוא אדם גדול, היה אומר "פלוגי אדם פיקח". זה היה השבח הגדול ביותר אצל החפץ חיים. כי מי שהוא פיקח אזי הוא יודע איך לקיים את התורה והמצוות כדבעי, איזו מצוה יש להעדיף ואיזו מצוה יש לדחות מפני מצוה אחרת. אבל אם אדם לא יהיה פיקח, יכול להיות מצב כזה שכוונתו של האדם תהיה לשם שמים, אבל עם שכוונתו תהיה רצויה, מכל מקום מעשיו אינם רצויים, כלשון בעל הכוזרי (מאמר א'). היצר יוכל לבוא ולהטעות אותו, יגלגל לו איזו מצוה קטנה ועל ידה יפטור עצמו ממצוות חמורות ויבוא לידי קלקולים גדולים.

לכן השבח הגדול אצל החפץ חיים היה להיות "אדם פיקח". והוא הביא אסמכתא לדבריו מההגדה של פסח שבה כתוב 'כנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם ואחד רשע, וכו'. ולכאורה, למה לא כתוב 'אחד צדיק ואחד רשע' כנגדו ולעומתו?! אין זה אלא כי הנדרש מהצדיק הוא שיהיה חכם ופיקח, ואם הוא חכם ופיקח אז הוא אכן יכול להיות צדיק, כי הוא מבין מה נדרש ממנו בכל עת ויודע איך עליו לקיים תורה ומצוות. אבל אם הוא אינו חכם, יוכל היצר להטעות אותו בקל, ויוכל להיות מצב שהוא חושב שהוא צדיק והוא בטוח שהוא מקיים את התורה והמצוות כמו שצריך, ואינו יודע שנפל כבר בפח היצר.

רבינו הגדול רבי יוסף חיים זצ"ל בפירושו למסכת אבות מביא מעשה שהיה בשני חכמים שהוזמנו לסעודת מצוה של שמחת חתונה. לשמח חתן וכלה זו מצוה גדולה כמו

שאמרו (ברכות ו:): 'כל המשמח חתן וכלה זוכה לתורה שנתנה בחמישה קולות' וכמו שהאריכו רבותינו בגודל המצוה, ושני החכמים הלכו שמה. הסעודה הלכה והתארכה, והנה הגיע כבר חצות הלילה. מה עושים בחצות הלילה?! - תיקון חצות. ישב אחד החכמים בצד האולם והתחיל לומר בלחש לאיטו את תיקון חצות, עד שסיים. והחכם השני מה עשה?! הוא אמר, הלא כבר אמרו (תענית ל:), 'כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה', וצריכים להתאבל כראוי. התיישב על הרצפה, שם אפר על ראשו ובקול ענות גבורה התחיל לזעוק 'על נהרות בבל' ולבכות, עד שגם החתן והכלה בכו אתו... אף אחד לא יכול לומר לו כלום, שהרי טענתו בפיו 'וכי לא כתוב בשלחן ערוך (אורח חיים סימן א', ס"ג) שירא שמים צריך לקונן על חורבן בית מקדשנו?!... ובאמת זה יפה מאוד ומצוה גדולה להתאבל על ירושלים, אבל צריך גם שכל... עכשיו יש כאן שמחת חתן וכלה, מה אתה מקונן על חורבן בית המקדש בקולי קולות?! תשב בצד ותעשה תיקון חצות בשקט, וגם זה יתקבל באהבה וברצון בשמים. היצר הטעה אותו ואמר לו 'הלא כתוב בשלחן ערוך שצריך להתאבל על ירושלים'. אין ספק שכתוב, הכל כתוב. אבל צריך גם שכל לדעת איפה הדברים חלים ואיך צריך לעשות אותם. מה בצע בזה שקלקלת את כל השמחה של החתן והכלה?! תלך ותשוב לביתך ושם תקונן בבכיות.

על האדם להזהר שלא יעשה עבירה בזמן המצוה

צריכים זהירות בדברים האלו, שהיצר לא יטעה את האדם ויראה לו עבירה כאילו היא מצוה. רבי ישראל מסלנט זצ"ל תמיד היה מזהיר על זה, שאדם לא יעשה עבירה בשעת קיום המצוה, והוא הביא לזה דוגמא. יש אחד שעובר ליד בית הכנסת ושומע שהחזן מגיע ל'קדושה'. 'קדושה' היא דבר גדול, ובזהר כתוב (פרשת אמור צג.) שאמירתה היא מצות עשה מן התורה של 'ונקדשת'. האיש הזה שומע שמגיעים לקדושה וממהר לרוץ לבית הכנסת כדי לומר 'קדוש קדוש קדוש', אבל בדרך לשם הוא דוחף אחד ודורך על אחר, וכל זה בשביל להספיק קדושה ולומר 'קדוש קדוש קדוש'. אמנם לומר 'קדוש קדוש' זו מצוה גדולה, אבל האיש הזה שרץ ודוחף אחרים בשביל לומר את זה, לא יאמר לו קדוש. מדוע?! כי לא עושים מצוה על חשבוננו של אדם אחר.

זה יסוד שעל אדם לחנך בו את עצמו, גם ביחס לבני ביתו וגם ביחס לחבריו וידידיו. לעשות מצוה זה דבר יקר, אבל בתנאי שזה לא פוגע ולא מזיק ומצער אף אחד אחר. אין שום רשות לעשות מצוה ובדרך לקיים המצוה לפגוע ולצער אחרים.

רבי ישראל כותב עוד דוגמא. הרבה פעמים בימי הרחמים אנשים קמים באשמורת הבוקר כדי לומר סליחות. ויש אחד כזה שבשעה שהוא קם, כולם צריכים לקום אתו... הוא

קם, וכל בני הבית מתעוררים אתו ביחד. הראשונה או הראשון שקם אתו צריך גם להיות המשרת שלו ולהכין עבורו כוס תה. למה?! כי הרי הוא הולך לשיר ולנגן זמירות פיוטים וסליחות, והוא צריך שקולו יהיה צלול וחזק למען ישיר כראוי. הוא מעיר את אשתו ואומר לה 'קומי כבר ותכני לי כוס קפה לפני שאני יוצא להתפלל'. זה ראוי?! - זה שעושה את זה יכול לעבור בלאו דאורייתא של 'לא תרדה בו בפרך'! אמנם לומר סליחות זה דבר חשוב ונחוץ, אבל אם אתה רוצה לומר סליחות מה היא אשמה?! הרי היא לא מחוייבת עכשיו לומר סליחות ורוצה לישון! כך זה באשתו, והוא הדין גם בשאר אנשי ביתו. על אדם לקיים מצוות, אין ספק, אבל עליו להשגיח ולראות שבזמן קיום המצוות שלו אינו עושה גם עבירות ואינו פוגע ומצער אחרים.

הוא שאמרנו, על אדם תמיד להיות פיקח. וגם בנושא הזה של מצות כיבוד אב ואם על אדם להיות פיקח, ואם אמנם לפעמים בשביל קיום המצוה הזה יצטרך כביכול לאבד קצת זמן מתלמודו, אבל הלא הבטיחה התורה שכר של אריכות ימים על מצות כיבוד אב ואם, ואם כן נמצא שאת כל הזמן שכביכול הוציא הרוויח בחזרה ובכפל כפלים ולא הפסיד דבר.

על האדם להזהר בכבוד אביו ואמו שהוקש כבודם לכבוד המקום

נראה את לשונו של הגאון בעל חיי אדם, מחותנו של הגר"א, כשמדבר על המצוה הזו של כיבוד אב ואם (כלל ס"ז): **אם יש לו אב או אם ישתדל לעסוק בצרכיהם, שהיא מצוה עשה מן התורה והיא חמורה שבחמורות, על אדם לדעת את זה שהמצוה הזו היא 'חמורה שבחמורות' כלשון הירושלמי (בתחילת מסכת פאה). ואל לו לאדם להתפתות ולומר 'נכון, זו מצוה, אבל גם אם לא אקיים אותה הלא יש לי עוד הרבה מצוות אחרות. אני קובע עתים לתורה, מתפלל, נותן צדקה ועוד'. בפרשה שעברה קראנו כי 'הקב"ה הוא 'האל הגדול... אשר לא יקח שוחד' (דברים י, יז), ולכאורה הפסוק הזה צריך ביאור, מה הכוונה שהקב"ה לא יקח שוחד?! וכי איזה שוחד אדם בכלל יכול לתת להקב"ה?! סיגריאות אמריקאיות?!**

ואמרו רבותינו (ילקוט שמעוני משלי רמז תתקמ"ז, וברמב"ן על התורה שם) שהכוונה היא שהקב"ה לא יקח שוחד מצוה. יש אחד שאומר, 'נכון, את מצוה פלונית אני לא עושה כראוי, אבל הלא כנגד זה יש הרבה מצוות שבהם אני חד בדרא, זהיר וזריז בהם יותר מכל אנשי העיר'. באיזה מצוות הוא חד בדרא?! מצוות כגון עונג שבת או שמחת יום טוב... במצוות האלו הוא דבוק ואדוק עד מאד, והוא חושב שהמצוות האלו יכסו ויחפו על השאר. זו טעות גמורה היא. 'אשר לא יקח שוחד', הקב"ה אינו לוקח שוחד מצוה. אם אדם עשה מצוה עשה לו פרקליט טוב בשמים ואם למד תורה ואשרי חלקו, אבל אם עשה מה שעשה ועבר עבירה, גם זה יבוא בחשבון.

היצר אוהב להטעות בזה את האדם. הוא אומר לו, 'הרי אתה מקיים כל כך הרבה מצוות, אז בוודאי את העבירות שלך יסדרו כבר בשמים, ואל תדאג'. זה לא נכון ואין דבר כזה. הכל נרשם בשמים, וכל עבירה שאדם עושה נרשמת ועל הכל יביא האלהים במשפט, ואסור לאדם להתפתות ליצר בדבר הזה.

וצריך האדם להזהר ולהשמר, ממשיך החיי אדם, **שיכבד אביו ואמו ויירא מפניהם**. היום לדאבוננו זה להיפך, ויש כשהבן נכנס לבית האבא והאמא נכנסים למקלט... מי יודע מה ידרוש ומה יעשה הילד היום. **וצריך להזהר מאוד בכבודם ובמוראם**, ומי שילמד את הסוגיא של כיבוד אב ואם במסכת קדושין יראה את עוצם הפלגת המצוה היקרה הזו של כיבוד אב ואם אצל רבותינו התנאים והאמוראים, איך נזהרו במצוה הזו עד קצה האחרון. ורבותינו אלו היו מלאכים ותרשישים קדושי עליון ו'זוטר דאיכא בינייכו מחיה מתים', כדברי הגמרא במסכת עבודה זרה (י:), ועם כל זה חרדו חרדה עצומה על כבוד אביהם ואימם.

צריך כל אחד לדעת שאין זו מידת חסידות ואין זו הנהגה טובה, אלא מצות עשה גמורה, חמורה שבחמורות, ואין פטור ממנה. ואם אמנם שלקיים את המצוה הזו כראוי קשה עד מאוד עד שרבי יוחנן אמר (קדושין לא:): שאשרי מי שלא ראה אותם בכלל, בגלל הקושי לקיים את המצוה הזו כמו שצריך, מכל מקום אין פטור ואין פטור מהמצוה הזו, ועל כל אחד ואחד להשתדל ולהתאמץ מאוד בכבודם ובמוראם, כמו שאומר החיי אדם, **שהוקש כבודם ומוראם לכבוד ומורא של הקב"ה, דכתיב כבוד את ה' מהונך וכתיב בכבוד אב ואם כבוד את אביך ואת אמך**, ולכן צריך האדם להיות ירא וחרד מפניהם.

ושלשה שותפים באדם. הקב"ה ית"ש, ואביו ואמו. ואמרו רבותינו ז"ל (קדושין לא.) בזמן שאדם מכבד אביו ואמו אומר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. כשאדם מכבד את ההורים שלו יש שמחה בשמים והקב"ה אומר, הכבוד הזה שאתה עושה לאבא

ג. וכך כותב הרמב"ם באגרת תימן על ירבעם בן נבט שהיה גדול המרשיעים שחטא והחטיא ועקר מכלל ישראל עשרה שבטים כשהחטיא אותם בעוון היותר חמור שיש, עבודה זרה, ואף על פי כן אומר הרמב"ם, החשבון עם ירבעם בן נבט יהיה בשמים אפילו על קלי קלות. היינו יכולים לחשוב ולומר שאולי אחד כזה שחטא והחטיא את כלל ישראל בעבודה זרה וחשבונו בשמים עצום ורב, ממילא לא ידקדקו אותו בדברים הקלים והקטנים, כגון מצוות דרבנן, נטילת ידים ועירובי חצירות. אבל לא היא, אומר הרמב"ם. אין דבר שנעלם בשמים, ועל הכל הוא יתבע. גם אם הוא נתבע בשמים על חמורי חמורות, על עבודה זרה ועוד, הוא יתבע בנוסף גם על כל אותם מצוות קלות שביטל.

וכך הוא גם להיפך. כל מצוה ומצוה שאדם עושה, בין מצוה גדולה ובין מצוה קלה נרשמת בשמים ושכר העושה אותה לא יקופח, ואפילו מחשבה טובה באה בחשבון.

והאמא שלך זה לא רק כבוד להם, אלא גם כבוד בשבילי. למה?! כי סוף סוף גם אני שותף אתם. ובזמן שמצער אביו ואמו אומר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, טוב מאוד שהסתלקתי מפה, למה?! שאלמלי הייתי ביניהם, היו מצערים אותי.

עין תלעג לאב ותבזז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל

ופשיטא, אומר החיי אדם, שצריך לאהוב אותם כגופו שהרי הוא בכלל ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח), יש אחד שעושה כיבוד אב ואם, אבל עושה את זה לאונסו וכאילו כפאו שד. על האדם לכבד את הוריו מתוך אהבה וחובה. ובפרט נצרכת הזהירות בזה כשלפעמים יש מצבים קשים, כגון שהאבא והאמא זקנים וצריכים הרבה עזרה וסיוע, והבנים כבר כשל כחם ואין להם כח לטפל בהורים שלהם, ואז הם מחכים כבר לירושה וסופרים שעות וימים ומחכים מתי כבר יתפטרו מהמצוה הזו. מי שחושב כך איז לו ואוי למצוותיו, ובהמשך כותב החיי אדם, שכל המבזה את אביו ואת אמו, אפילו אם רק ביזה אותם ברמיזה בעלמא, כגון שעשה להם איזו תנועה מבזה באצבע, הרי זה בכלל 'ארור מקלה אביו ואמו' מפי הגבורה. נתאר לעצמנו אדם שאומרים לו, 'תשמע, שמעת על גאון מפורסם פלוני?! על אדמו"ר ידוע זה, ועל צדיק אלמוני?! - דע לך שהוא קילל אותך'. מה היה מרגיש אדם כזה?! כל עצמותיו היו רועדות מפחד. למה?! כי קללה של אדם גדול היא סכנת נפשות. ומה היה עושה כדי לפייס את הצדיק הזה שיבטל את הקללה שלו?! היה הולך ומנשק את כפות רגליו ובוכה ומתחנן שיסיר מעליו את הקללה.

וזה שמבזה את אביו ואת אמו, גם כן מקללים אותו. אבל מי המקלל?! לא בשר ודם, אלא הקב"ה ית"ש. הוא בעצמו מקלל ואומר 'ארור מקלה אביו ואמו'. ומי שהקב"ה מקלל אותו, התהיה לו תקומה?!
אותו, התהיה לו תקומה?!

על זה אמר שלמה המלך בספר משלי (ל, יז), עין תלעג לאב ותבזז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל, 'ליקהת אם' רצונו לומר כי דבר רגיל שדברי נשים הם שלא בחכמה, כי נשים דעתם קלה, וכל שכן כשהיא זקנה שדבריה אינם דברי חכמה, הרבה פעמים אשה זקנה באה בימים מגדגדת לבן ואומרת לו 'תעשה כך ותעשה כך', והבן כבר קצרה רוחו ואינו יכול לסבול, ולכן אמר שאפילו המבזה 'ליקהת אם' 'יקהת' הוא לשון אסיפה וכינוי לזקנה, כי מחמת הזקנה נעשו בבשרה קמטים, ומי שמבזה אותה עונשו גדול ויקרוה לעין שלו עורבי נחל.

וכתב בעל החרדים (פ"ט אות לה), רבי אלעזר אזכרי שהיה בדורו של רבינו האריז"ל ומרן הבית יוסף העיד עדות נאמנה, מעשה שהיה בימינו באיש שהיה זן את אמו, היה מפרנס אותה ומביא לה כל מה שהיתה צריכה, אלא שהיתה קלה ובזויה בעיניו. הוא לא התייחס אליה בדרך כבוד כראוי. מדוע?! לפי שהתחתנה לאיש אחרי מות אביו. אחרי שאביו מת היא

הלכה ונישאה למישהו אחר, וזה גרם לו שלא יתייחס אליה בכבוד כמו שצריך, אלא הסתכל עליה והתייחס אליה בזלזול. והאיש הזה, למרות שסוף סוף זן אותה וכלכל אותה ודאג לכל צרכיה, הלך בדרך ים ונהרג והושלך לים, והיפשוהו היהודים לבקשו, נודע ליהודים שפלוגי זה נהרג וטבע בים, והלכו לחפש אותו כדי להביא אותו לקבורה, ומצאוהו על שפת הים ועינו אחת מנוקרת שנקרה העורבים, והתקיים בו מה שאמר שלמה המלך שמי שמבזה את אביו ואת אמו, זה סופו שאת עינו 'קרוה עורבי נחל'.

ובמי מדובר כאן?! במי שזן את אמו ופרנס אותה, אבל כיון שעשה את זה בדרך ביזיון, נתבע ונענש. כי על אדם לא להסתפק במה שעושה כיבוד אב ואם, אלא עליו לעשות את זה בדרך של כבוד, באהבה ובחיבה, בשמחה ובששון.

ד. וכך בכל המצוות של בין אדם לחבירו, חלק מתנאי המצוה הוא שיעשה את המצוה בפנים יפות ובנפש חפצה, ולא בזלזול ובעין רעה.

וכך כותב מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רמ"ט ס"ג) לגבי מצות צדקה, שאם אדם נותן לחבירו צדקה בפנים רעות וזעופות, כמעט ולא קיים מצות צדקה. מדוע?! כי סבר פנים יפות למעלה מן הכל, ואם אדם מחסיר את זה, איבד את עיקר המצוה.

וכך לשון הגמרא במסכת כתובות (ק"א:), גדול המלבין שיניים לחבירו יותר ממשקו חלב שנאמר 'לבן שיניים מחלב'. ולכאורה צריך להבין את מאמר הגמרא הזה, כי מהו השבח הגדול הזה שמשבחים את מי שמלבין שיניים לחבירו שהוא יותר ממשקו חלב?! וכי כמה כבר עולה כוס חלב, עד שבאים ואומרים, תדע לך שמעלתו של מי שמלבין שיניים לחבירו היא גדולה ועצומה, יותר מכוס חלב?!

ושמעתי מרבותי שאמרו בשם הסבא מסלבודקא זצ"ל, שאנחנו צריכים לקחת את כוס החלב הזה לקצה האחרון. כלומר, לו יצויר שיש אדם שנתקע במדבר השומם, והוא כבר הולך שם יומיים בחום הנורא בלי אכילה ובלי שתיה, לשונו שחורה מצמאון ונפשו מבקשת למות מרוב צמא. והנה, כמה רגעים לפני שנפשו יוצאת ממנו, בא אליו יהודי ומושיט לו כוס חלב קר. מה אומר כל מי שרואה את זה?! 'אוהו, איזו מצוה גדולה ויקרה עשה זה, שהחיה נפש מיישראל'.

על זה באו רבותינו ואמרו שיש גדול מזה. מי הוא?! המלבין שיניים לחבירו. כי יש אחד שיבוא למדבר הזה ויביא לאותו גוסס כוס חלב קר, אבל על המצח שלו כתוב המשפט הבא: 'תשתה, ותעוף מפה. לא רוצה לראות אותך'. זה איבד את עיקר שכרו, ולעומתו זה שמלבין שיניים לחבירו ומחייך אליו ומעודד את רוחו, גדול הימנו.

כך זה בכל המצוות שבין אדם לחבירו, וכך זה גם במצות כיבוד אב ואם. לפעמים אדם מקיים את המצוה ומכבד את אבא ואמא שלו, אבל הם מרגישים שהם מהווים נטל עבורו ושהוא מחכה כבר להתפטר מהם. אל לו לאדם להתנהג כך, אלא עליו להתאזר בסבלנות ולהתנהג עמם בכל הכבוד הראוי, ועל זה עיקר שכר המצוה.

ויש קבלה בידינו מגאוני ארץ, שמידה כנגד מידה לא בטלה במצות כיבוד אב ואם. אדם שיכבד את אביו ואת אמו יכבדו אותו גם בניו וינהגו אותו בדרך כבוד עד זיבולא בתרייתא, אבל אם הוא מצער את אביו ואמו, ידע נאמנה שגם הוא יטעם את אותה המטעמת שהטעים את הוריו, וגם בניו יתנהגו עמו בדרך הזאת. וזה דבר בדוק ומנוסה שאינו צריך לראיות, וכל אחד יכול לראות את זה.

לכן עלינו להזהר ולהשמר מאד במצוה הזו, וגם אם עד עכשיו אדם לא השגיח במצוה הזו ולא קיים אותה כראוי, מכאן ולהבא עליו לפתוח דף חדש לחושבנא טבא. ואם אמנם 'כל ההתחלות קשות', ובהתחלה זה קשה, אבל אחר כך יסייעוהו מן השמים ויזכה בזה לשכר טוב בשני העולמות.

ספרו על הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, שפעם ראו אותו יושב אחרי התפילה בבית הכנסת עם יהודי אחד מדלת העם, פשוט שבפשוטים, והם שניהם מדברים ושמים, ששים ושוחקים. התפלאו הנוכחים כי כמעט ומעולם לא ראו את רבי חיים מחייך וצוחק, ופתאום הוא יושב עם היהודי הפשוט הזה ושמח אותו! נגשו אליו ושאלו אותו, 'כבוד הרב, לא מצאת לך עם מי להשתעשע חוץ מהיהודי הזה?! הלא יש לך תלמידים גאוני עולם, ואתם אתה יכול להשתעשע ולשמוח!'

אמר להם רבי חיים, 'ומה, היהודי הזה אין לו צרות?! וכי הוא אין לו מועקה בלב?! וכי הוא לא צריך לשפוך את אשר בלבו ולהשיח עם יהודי אחר על בעיותיו?! מי ישב אותו ויגמול אתו את החסד הזה אם לא אני?!'

יש אחד אחר שאומר, 'אני לא לכבודי לדבר עם היהודי הפשוט הזה'. כשהוא עובר לידו ברחוב הוא מסתכל עליו כאילו הוא עשוי מזוכית, כאילו הוא שקוף. הוא אפילו לא מנענע לו בראשו לשלום. למה?! כי הוא מרגיש חשוב ממנו ולא לכבודו להתייחס אליו. ולא היא. כולנו עמדנו יחד למרגלות הר סיני, וכולנו בני אברהם יצחק ויעקב. ובאמת אדם גם אף פעם לא יכול לדעת את מעלותיו של השני, כי האדם יראה לעינים ורק ה' יראה ללבב.

ה. וגם על ההורים מוטל שלא להכביד ביותר, והם צריכים תמיד לחבל תחבולות בחכמה ובתבונה איך להקל על בניהם כדי שיוכלו לקיים את המצוה הזו כראוי, בלי קושי יתר על המידה, וכמו שממשיך שם החיי אדם וכותב "אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול". ויש בזה שני חלקים, גם המחשבה הזו, איך לא להכביד עליהם יותר מיד, אבל כן מצד שני גם איך לאפשר לבנים לקיים מצות כיבוד אב ואם ואיך לתת להם לכבד ולהרוויח את המצוה היקרה.

ראיתי מעשה נפלא על הגאון הצדיק רבי אברהם מטשכנוב זצ"ל, שהתגורר בפולין לפני כמאה וחמישים שנה. הוא היו לו כמה בנים, וזכה רבי אברהם שכל בניו היו גדולי תורה ושימשו ברבנות בקהילות חשובות.

יום אחד שלח רבי אברהם מכתבים לכל בניו, בהאי לישנא. 'בני יקירי, כשתרצה לבוא אלי לבקר אותי, אני מצווה אותך שקודם לכן תשלח לי מכתב ובו אתה מבשר שאתה רוצה לבקר אותי, ואחרי זה אני אשלח לך מכתב בחזרה שאתה יכול להגיע, ואז בוא תבוא. אבל בלי מכתב מקדים שבו אתה מספר לי על רצונך לבוא ואני מאשר לך להגיע, אני מרשה לך לבוא'.

כל הבנים התפלאו פלא עצום על המכתב הזה. וכי אדם שרוצה לבוא לבקר את אביו צריך לשלוח לו מכתב ולבקש ממנו רשות? לא שמענו כזאת מעולם. מכל מקום כיון שכך צווה אותם אביהם, עשו כדבריו. שלחו מכתב לאביהם, 'אבא, אנחנו רוצים לבוא לבקר אותך', והוא שלח להם מכתב בחזרה, 'אתם מוזמנים לבוא'.

כיון שקבלו את הרשות, הגיעו. שאלו אותו, 'אבא, אנחנו רוצים להבין מה פשר ההנהגה הזו. איפה שמענו כדבר הזה שבן שרוצה לבקר את אבא שלו צריך לשלוח מכתב מקודם? למה צוית אותנו ככה?'

אמר להם רבי אברהם, 'וכי למה לא תבינו, והלא בשבילכם עשיתי את זה. חשבתי לעצמי, הלא אתה פלוני בני רב בקהילה פלונית, ואתה בני השני, רב בקהילה אלמונית, וכך כל אחד ואחד מכם מכהן כרב באיזו קהילה, וטרוד בענייני הקהילה שלו למעלה ראש. איך יהיה באפשרותכם לקיים מצות כיבוד אב ואם? הרי אתם נמצאים שם, רחוקים ממני ומביתי, עסוקים בעיסוקים שונים, ולכאורה, אין לכם אפשרות לקיים בזמן הזה מצות כיבוד אב'.

עד שעלה בדעתי רעיון - אמר רבי אברהם - איך אוכל לגרום לכם שלמרות שתהיו בעיר שלכם, תקיימו מצות כיבוד אב ואם. שלחתי לכם את המכתב הזה שבו ביקשתי שתהיו בעיר שלכם ולא תבואו אלי בלי לקבל ממני רשות מקודם, וכך נמצא שגם בזמן שישבתם שם קיימתם את מצות כיבוד אב, בזה שלא הגעתם לכאן, כמו שציוויתי ובקשתי מכם במכתבי'.

זו היא מחשבה של 'אורח מצוות לא ישבע מצוות'. רבי אברהם רצה ליזכות את הבנים שלו במצות כיבוד אב ואם היקרה, ולכן כתב להם מה שכתב.

וכך היו הרבה גדולי עולם שהיו מטכסים עצה איך ליזכות את בניהם במצות כיבוד אב ואם. על האדמו"ר רבי בונים מפשיסחא מספרים שכשכבר היה אדמו"ר מפורסם עם מאות תלמידים, ישב פעם כשכל תלמידיו לפניו, ואמא שלו שהיתה שם פנתה אליו ואמרה לו 'בני, תביא לי בבקשה כוס מים'.

כששמעו את זה החסידים אמרו לעצמם, נרוץ אנחנו ונביא את את המים, העיקר שהרב"ה לא יטרח. רצו והביאו לה מים. זה הביא כוס מים, וזה הביא כוס מים, עד שבמקום כוס היה לה באר... ראתה את זה ואמרה, 'לא, לא. אני רוצה שדווקא הבן שלי יביא לי את המים'. שאלו אותה, 'מה אכפת לך? הנה הבאנו לך כאן מאה כוסות'. אבל היא אמרה, 'וכי אתם חושבים שאני צריכה כוס מים?! אני רוצה ליזכות אותו במצות כיבוד אב ואם. אמנם אתם גם עשיתם מצוה של חסד, אבל מה עם ה'למען יאריכון ימך' שיהיה לו כשהוא יקיים את המצוה של כיבוד אב? זה החשבון שלי, וזה מה שאני רוצה שירוויח'.

חובת האדם להכיר טובה ולפרוע חובותיו לאביו ואמו

ואמרו רבותינו ז"ל, אומר החי אדם, שכל מצוות הבן על האב הוא פרעון חוב שהבן חייב לפרוע לאביו ולאמו הטובות שגמלוהו. הבן בדרך כלל לא מייחס ולא מחשיב נכון את הטורח והעמל שההורים טרחו בגידול שלו. הלא אם היה הבן חולה, כמה ימים ולילות הקריבו ההורים בעבורו, כמה שעות ישבו לידו וכמה תפילות התפללו בשבילו. בדרך כלל אדם לא מעריך את זה נכון, ולא מחזיר לאבא והאמא שלו תמורת מה שעשו ונתנו לו. וכך אמרו הקדמונים, כי רחמי האבות - על הבנים, ורחמי הבנים - על הבנים שלהם. הבנים לא מחזירים את הרחמים אל האבא שריחם עליהם וגידל אותם במסירות נפש, אלא חושבים שזה מובן מאליו ובנוהג שבעולם שהאב צריך לתת להם כל מה שהם רוצים וצריכים, ואם אחד לא מקבל מאבא שלו מה שהוא רוצה הוא כבר מתחיל לחשוב מחשבות אוון על אביו 'למה אבא לא נותן לי. למה אבא מעדיף את אח שלי יותר ממני ועושה כאן אפליה', וכנהגה וכנהגה מחשבות הבל ורעות רוח.

ומי שאינו מכבדם נקרא רשע דכתיב (תהלים לו, כא) לוזה רשע ולא ישלם. מאחר וכל בן קיבל הרבה טובות מהוריו, הרי הוא חייב לפרוע להם את חובותיו, ואם אינו מחזיר להם טובה תחת טובה הרי הוא כמו לוזה שאינו פורע את חובו, והפרעון הוא שיאהב אותם אהבה עזה כדרך שהיו אוהבים אותו ולא יהיו עליו לטורח ולמשא. ואם אין אדם מכבד אביו ואמו ח"ו גזירות קשות באות עליו. אם רואה אדם שבאים עליו יסורים יפשפש במעשיו כמו שאמרו רבותינו (ברכות ה.), וזלזול במצוה היקרה הזו של כיבוד אב ואם גורם שבאים לאדם צרות רבות ורעות, כי עונש מי שמבטל את המצוה הזו חמור למאד, כי מכיון שהשוה כבודם לכבוד המקום אם כן גם העונש שזה, ולכן כמו שהמקלל את ה' יתברך בסקילה, כך גם המקלל את אביו ואת אמו בסקילה.

עוד מוסיף הרב טענה נמרצת, יסבר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאב ולאם, כי להנאת עצמם היו מכוונים וממילא הוא נולד. יש אחד שאומר, 'אני צריך להחזיק טובה לאבא והאמא שלי?! מה פתאום?! הרי הם התכוונו בשביל עצמם ואני ממילא באתי לעולם', וכיון שנוולד להם נתן הקב"ה טבע שהאב והאם מגדלים בניהם בטבע כמו שאר הבהמות החיות והעופות שמגדלים את בניהם ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם, לא שמענו שחתול מחזיק טובה לאביו וכשהוא נכנס לבית הוא עומד לפניו על שתיים... ואם כן, אומר זה, 'למה שאהיה מחוייב לאבא שלי?! נכון שהוא נתן לי הרבה טובות, אבל הוא עשה את זה בגלל שהטבע שהטביע הקב"ה בבריאה חייב אותו לעשות את זה, ולמה אחזיר לו טובה?!'

אומר החי אדם, יתאלמון ישתקון ויתחרשון, כדכתיב (תהלים לא, יט) תאלמנה שפתי שקר, כי הם בעצמם מעידים על עצמם שהם כבהמה ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין. ועל

זה אמרו רבותינו ז"ל כל הכופר בטובתו של חבירו סופו שכופר בטובתו של הקב"ה, וכמו פרעה שבהתחלה עשה עצמו כשוכח את יוסף כמו שכתוב 'אשר לא ידע את יוסף', ולבסוף אמר 'מי ה' אשר אשמע בקולו'.

היצר הרע הוא למדן גדול. הרי הוא זקן שנמצא בבריאה כבר למעלה מחמשת אלפים שנה, ועשה 'שימוש' עם מיליוני אנשים והוא כבר מכיר את כל התחבולות שיכולות לעבוד על בני אדם, וגם הלא יש לו ש"ס שלם משלו. ומה יש בש"ס שלו?! מסכת חומרות, ומסכת קולות. מסכת תירוצים ומסכת בלבולים... הוא יודע לפלפל ולסלסל, הוא יודע לעשות ספק ספיקא וגם להביא ראיה, והנה לך טענה נצחת בפיו: הלא זהו טבע הבריאה שהורים דואגים לילדים שלהם, ולמה זה שאכבד אותם?! אבל כל זה הבל הבלים ומעשה תעתועים, ואנחנו צריכים ללכת עם שכל ישר ולעשות מה שהצטוונו בתורה הקדושה, ועל האדם להזהר ולהשמר עד הקצה האחרון במצוה הזו, בלי לחבל תחבולות ובלי לתרץ שום תירוצים.

כיבוד אב ואם ש' גדולי רבותינו

וכך ראינו אצל גדולי רבותינו, איך שנוהרו במצוה הזו. בירושלמי פאה (פ"א ה"א) האריכו רבותינו הרבה על גודל המצוה הזו שמי שמקיים אותה נוטל שכר פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, והביאו שם כמה מעשים על החכמים איך שהקפידו במצוה הזו. רבי טרפון שהיה גדול הדור, היתה לו אמא זקנה מופלגת, והיה רבי טרפון נושא אותה על כתפיו להיכן שהיתה צריכה. אם היתה צריכה ללכת לבית הכנסת, היה מרים אותה על כתפיו ונושא אותה לשם. היום אם היו אומרים לאחד 'תשמע חביבי, אמא שלך זקנה וקשה לה ללכת. קח אותה חמש מטר לבית הכנסת', הוא היה אומר 'אני מתבייש, איך אקח אותה?! זה לא לפי כבודי'. אבל רבי טרפון שהיה גדול הדור, רבו של רבי עקיבא, לא היה אכפת לו ממה שיאמרו וממה שיגידו, העיקר הוא מקיים את המצוה. לקח אותה על כתפיו.

פעם אחת נקרע לה הסנדל, ושם את כפות ידיו מתחת לכפות רגליה בשעה שהיא הולכת, כדי שחם ושלום אמו לא תלך יחפה כמה מטרים מהחצר לבית. מה יקרה אם תלך קצת יחפה?! לא היה מדובר על מרחק של קילומטרים אלא כמה מטרים בלבד! אבל רבי טרפון לא הסכין לזאת. וכשחלה רבי טרפון באה אמו ואמרה לחכמים, התפללו בעבור בני רבי טרפון שהקב"ה יחיה אותו ויארץ ימים, ומי לנו גדול כמותו שכל כך נזהר בכבודי. מה אמרו לה רבותינו?! 'עדיין לא הגיע לחצי קיום המצוה'. עם כל זה שכל כך טרח בשבילה

ו. וידוע מה שדקדק רבינו האריז"ל שלא כתוב "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן לעולם הבא", אלא כתוב "אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה", כי גם את הפירות האדם לא אוכל את כולם בעולם הזה, אלא רק מקצתם, ונשארים לו לעולם הבא גם הקרן וגם פירות.

והרים אותה על כתפיו, ולא פעם ולא פעמיים, ומי יודע כמה שנים וכמה פעמים עשה כן, ועם זה ששם כפות ידיו תחת כפות רגליה, עם כל זה לא הגיע לחצי קיום המצוה. ואחרי זה הבריא רבי טרפון.

המפרשים שאלו, הלא רבי טרפון נמצא עכשיו במצב מסוכן ויש עליו דין ודברים בשמים אם יחיה או ימות, ומגיעה האמא ומלמדת עליו זכות ואומרת 'הביטו וראו איזה כיבוד אב ואם הוא עושה', כיבוד אב ואם כזה אשר לא מצאנו לו חבר ולא שמענו כמוהו מעולם, ולמה זה באים החכמים ומבטלים את זה ואומרים שעדיין לא הגיע לחצי קיום המצוה?! לכאורה אדרבה, היה להם לומר, רבון העולמים, אכן, תביט ותראה אלו זכויות יש לו, יתגלגלו רחמך עליו ותושיע אותו!

אומרים בשמו של האדמו"ר מסוכוטשוב זצ"ל שפירש את הדברים ואמר, אדרבה, היא הנותנת. חששו החכמים שבאמת רבי טרפון שקיים את המצוה הזו בזוהרות עד קצה האחרון כבר תיקן את המצוה הזו כראוי ויכול להסתלק לעולם העליון. לכן אמרו החכמים, 'רבון העולמים, עדיין לא הגיע זה לחצי המצוה, ואם כן תשאיר אותו פה'... ולכן הוא הבריא.

איך שיהיה, רבותינו בתלמוד בבלי וירושלמי לא באו לספר לנו סתם סיפורים ועובדות. כל סיפור וכל עובדה כאן על רבותינו ללמדנו בא, איך עלינו להזהר בכיבוד אב ואם. ואין לנו פה לתאר ולשער את גודל השכר שיש על המצוה הזו. רבי חיים פלאגי זצ"ל מעיד ומביא בספרו תוכחת חיים כמה וכמה סיפורים שראו עיניו על אותם אלו שכבדו את ההורים שלהם, שזכו לשכר כל טוב, ואלו לעומתם שציערו את הוריהם באו עליהם יסורים רעים. למה צריך שהאדם יבואו עליו צרות כדי שאחרי זה יבוא ויבקש מחילה מההורים ויאמר להם, 'סליחה שהקפצתי עליכם זקנה בטרם עת'?! אמנם הם ימחלו לו בלי ספק, אבל למה לא יהיה האדם חכם מראש לכבד אותם כראוי, בסבלנות ובשמחה, להסב להם נחת ותענוג?!

כיבוד אב ואם כמעשה בדיבור ובמחשבה

יש הרבה שכל מה שהם רוצים מהבנים שלהם, זה שיקיימו תורה ומצוות כדבעי. זה מה שעושה להם נחת רוח, וזה כל מגמתם ורצונם. והבן עושה בדווקא להיפך חלילה, או שעושה מסחר. 'אבא, אתה רוצה שאניח תפילין?! תן אלף שקל'... 'ברכת המזון?! חמש מאות'... על כל דבר הוא קוצב סכום. ואחרי כמה חודשים, מאחר וזה צמוד לאינפלציה, יש תעריפים חדשים... מאי כולי האי?! איזו מן התנהגות זו?! הרי זה מה שנשאר לאב אחרי

ז. וכמו שאמרו רבותינו (מדרש תנחומא פרשת חיי שרה סימן ב') שאחד הדברים שמביאים זקנה על האדם זה כעס בנים. אם יש לאדם בן שמצער אותו ומכעיס אותו זה מביא עליו זקנה.

מותו, מה שהילדים הולכים בדרך התורה והמצווה ועושים נחת רוח לבורא, ואיך זה שבן יתכחש לאביו מולידו וימנע מלקיים תורה ומצוות כראוי?!

ח. ולכן על ההורים להשגיח על הילדים שלהם היטב, לראות עם מי הם מתחברים והיכן הם מסתובבים, כדי שילכו בדרך ה'. אי אפשר שאדם יאמר 'עכשיו אני צריך לנוח', 'עכשיו אני צריך לקרוא בעיתונים שלי', והוא ישלח את הילדים שלו לרחוב. וגם אם זה רחוב שנקרא "רחוב כשר", לא חסר מרעין בישין ברחובות, וגם שם צריכים השגחה ופיקוח על הילדים.

ישב אצלי בחור כבן שבע עשרה-שמונה עשרה, והוא סיפר לי שיש לו חברים רעים, תצילנה אזנים משמוע. פעם אחת, סיפר הבחור, החברים שלי הציעו לי להצטרף אליהם למבצע של פריצה וגניבה, כדי להרוויח קצת כסף בקלות. 'אמרתי להם', אמר הבחור, 'על דבר כזה אני צריך להתייעץ עם ההורים'. אמרו לי החברים!?! 'מה? אתה עדיין שואל את ההורים שלך מה לעשות?! וכי אתה עדיין תחת הסינר של אמא שלך?!'

כשילד שומע משפט כזה, פעם ופעמיים, הוא מורעל. הדברים נכנסים אל לבו והוא אומר, 'נכון. וכי ההורים שלי אפטרופוסים שלי?! אני לא צריך לשמוע בקולם. אם כבר, האבא שלי צריך לשמוע בקולי ולתת לי כל מה שאני מבקש', והוא הופך את אבא שלו לפרת חליבה כשהוא מוציא ממנו ממון וכל אשר תאוהו נפשו, והוא עוד מאיים על אבא שלו שאם לא יתן לו יעשה כך וכך.

על כל אחד להשגיח על הבנים שלו, לראות היכן הם מסתובבים, ולעמוד על המשמר. כשאחד קונה דירה, מוטל עליו לא להסתכל בכלל על מספר החדרים ועל כל תנאי הדירה, אלא בראש ובראשונה על המקום. כי עדיף לגור באהל במקום טוב בין אנשים טובים ובחברה טובה, מאשר לגור בארמון מפואר בין ארצי פרחי, מה שיתנקם אחר כך במשפחה ובצאצאים.

לשון התנא במסכת אבות: אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום, ואמר לי רבי מהיכן אתה, אמרתי לו מעיר של חכמים וסופרים, אמר לי רבי, רצונך לדור במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ודינרי כסף אכנים טובות ומרגליות, ואמרתי לו אם אתה נותן לי אלף אלפים דינרי זהב ודינרי כסף איני דר אלא במקום תורה, שנאמר 'שוב לי תורת פיך מאלפי זהב ובסף'.

דייק הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל ושאל, הלא לכאורה יפלא הדבר. מגיע יהודי מנומס ובעל דרך ארץ, פוגש את רבי יוסי בן קסמא ומקדים לו שלום, ורבי יוסי בן קסמא אף עונה לו שלום, ופירוש הדברים אם כן שמדובר באיש מן השורה, כזה שמותר להשיב לו שלום.

ואומר האיש הזה לרבי יוסי בן קסמא, בוא למקום שלנו וניתן לך הון עצום. תוכל להקים אתם ישיבות ומוסדות תורה. אמר לו רבי יוסי, 'איני דר אלא במקום תורה'. גם אם תציע לי כל כסף שבעולם, מקום דירתי לא יהיה אלא בעיר של תורה.

עוד מוסיף החיי אדם, שהמצוה הזו של כיבוד אב ואם היא לא רק במעשה גרידא כשהבן מגיע אל האבא ואומר לו 'אבא, מה חסר לך', ומביא לו כל מה שמבקש ממנו, אלא גם במחשבה ובדיבור.

במחשבה, כמו שאומר הפסוק (תהלים טו, ד) 'נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד', דהיינו שייכבד במחשבה, דאין לומר שבלבו ובעיניו הם נבזים רק שמכבד אותם בדברים, אחד שמכבד את הוריו מן השפה ולחוץ אבל במחשבתו מחשיב אותם לכלום, לא יצא ידי קיום מצוות כיבוד אב ואם, אלא שידמה בעיניו כי הם גדולים ונכבדי ארץ, אנשים חשובים ונכבדים ביותר, ואף שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים כלל, גם אם כולם מזלזלים בהם, מכל מקום הוא בעיניו צריך להחזיק את אביו ואת אמו כבני מלכים.

זה נקרא לכבד במחשבה. ובמעשה כיצד, כמו שאמרו רבותינו חייב לכבדם בגופו ובממונו, להאכילם להשקותם להלבישם ולעשות כל צרכיהם, ובפרט לפעמים כשההורים חולים או זקנים וקשה להם לעשות את הדברים האלו לבדם בכוחות עצמם, בן שטורח פעם אחר פעם להשקות ולהאכיל את הוריו וכיוצא בזה, אין לשער את גודל מעלתו. ואמנם זה לכאורה קשה ומכביד הרבה, בפרט כשזה יום אחר יום, אבל אסור לו לאחד כזה להצטער על מצוה כזו שנפלה בחלקו, ואדרבה, שכרו עצום ורב.

ולכאורה, מנין לו לרבי יוסי בן קסמא מה יש בעיר הזו שהציע לו אותו אחד לבוא לגור שמה? אולי גם שם זה מקום של תורה? אולי גם שם יש תלמודי תורה ושיבות? לכאורה היה לו לרבי יוסי לברר קודם מה יש בעיר ההיא, ולא לשלול מיד ולומר 'אני לא אבוא לגור לשם'.

אלא, אמר רבי מאיר שפירא, רבי יוסי אכן שמע בין השורות מדברי אותו אחד עצמו, שבעיר שלהם אין תורה. כיצד שמעו? כיון שתחילת דיבורו של אותו אחד לא היתה בדברי תורה. הוא לא שמח על שפגש את רבי יוסי ויוכל עכשיו לשאול אותו איזו שאלה בדברי התוספות או הרשב"א, אלא ישר שאל אותו 'רצונך לבוא לדור עמנו וניתן לך אלף אלפים דינרי זהב'? הוא ישר דיבר על כסף... ומי שתחילת דיבורו בכסף וזהב, זה עצמו סימן גדול לכך שהוא לא מגיע מעיר של תורה. אילו היה פותח בדברי תורה ורק אחרי זה היה מציע הצעות, יתכן שהוא ממקום תורה, אבל אם כל פתיחת דיבורו בעניני כסף וזהב, אבנים טובות ומרגליות, אין ספק שהוא לא בא ממקום של תורה.

מי שרוצה חיים טובים מאושרים מוכרח לפקוח עין על חינוך הילדים, ומוכרח להכניס בהם את החשיבות הזו לתורה, שהיא ראש וראשון לכל ענין והיא למעלה מן הכלל. וגם אם יש בזה קצת קשיים וקצת התאמצות, מכל מקום זה עדיף מאשר שאחר כך יאכל בשרו ואינו נענה.

כיבוד אב ואם לאחר פטירתם לחיי עד

כל זה כשאביו בחיי חיותו. ומה עם כיבוד אב ואם אחרי פטירתם?! הגמרא אומרת (קדושין לא:): 'מכבדו בחייו ומכבדו במוותו'. איך אפשר לכבד את אביו במוותו?!

אומר הפלא יועץ (ערך כיבוד אב ואם), עיקר הכיבוד הוא שיהא מכבדו במוותו, וכל אשר בכוחו לעשות נחת לנפשם יעשה מדי יום יום לא ישכח, ולא כמו רבים מעמי הארץ שאינם זוכרים את אביהם ואת אמם אלא ביום היארצייתו, שאז הוא נזכר 'אוהו, היום זה יום היארצייתו שאבא או אמא נפטרו', ואז הוא הולך, אומר קדיש ונותן מעט צדקה, נותן ח"י שקלים לצדקה, ולומד מעט, אומר איזו משנה ממסכת מקוואות, ובה פוטר את עצמו ואומר שלום עלייך נפשי. אוי להם לאבות שמצפים על בניהם שיפדום ויעלו מדרת שחת, האבא מצפה ומחכה שהבן שלו יפדה ויעלה אותו בעולם העליון, ולבסוף הבן במה שעושה עבורו כמעט לא מעלה ולא מוריד, והלוואי שלא יהיה מוריד. לפעמים אדרבה, בדברים האלו הבן גם מוריד ח"ו, כגון שאומר את הקדיש במרוצה, במהירות הקול, כאילו הוא עושה 'תחרות קדישים' מי גומר יותר מהר, או אם לוקח מפטיר וכיון שלא רגיל לעלות מפטיר אומר את הברכות בשקט כדי שלא ישמעו אותו ויתקנו אותו על טעויותיו... ושגיאות מי יבין עד שברכותיהם לבטלה.

וכן, אומר הפלא יועץ, כשרוצים להתפלל בציבור, הוא רוצה לגשת שליח ציבור, והרבה פעמים מתקוטט ועושה מריבות בשביל זה כדי שיתנו לו לגשת. סבא ע"ה כותב בכף החיים, תדעו נאמנה שאם אדם מוותר בשביל כבוד אביו ואמו, הרי זה עושה להם נחת רוח יותר מכל דבר אחר. פירוש, אחד רוצה לעלות למפטיר בשביל כבוד אביו ואמו, אבל יש מישהו אחר שגם צריך ורוצה את המפטיר. מתחילים לעלות בסכומים עוד ועוד, זה מעלה וזה מעלה, כשהם רבים ומתחרים מי יקנה את המפטיר. סוף כל סוף אחד מהם מנצח, אבל אז נשארת תרעומת וקפידא בין השנים, וכיוצא. אומר סבא, אם אחד מהם אומר לשני, 'בכבוד, תקח את המפטיר', הוויתור הזה עושה נחת רוח לאביו בעולם העליון יותר מכל דבר אחר.

מספרים על רבי ישראל מסלנט זצ"ל שפעם היה יום היארציית של אביו, הגאון בעל הגהות 'בן אריה' על הש"ס, והוא היה צריך לעלות כל התפילות לגשת להיות שליח ציבור ולומר קדיש, אבל ראו שהוא עומד בצד ומוותר לאחד שבתו נפטרה. שאלו אותו, 'כבוד הרב, אתה לא חס על כבוד אביך?!' אמר להם רבי ישראל, 'תאמינו לי שהוויתור הזה שאני מוותר לאיש הזה שרוצה לגשת בשביל בתו שנפטרה, עושה לאבא שלי נחת רוח ועונג ועידון יותר מכל דבר אחר'.

כלל הדברים, כמו שאמרנו גם כן למעלה, על אדם תמיד להיות פיקח, ולפעמים הוויתור חשוב יותר מן הכל, והקדיש יש לו תשלומין. לכן, אומר הפלא יועץ, ראוי לכן שיכבד

את אביו ויהיה מכיר את מקומו ולא יסמוך על עצמו לומר קדישין הפטרות ותפילות, עד שילך אל חכם תחילה ויבדקנו אם הוא בר הכי ואם לא עדיף שישכיר איזה תלמיד חכם, יקח תלמיד חכם ויבקש ממנו או ישכור אותו שהוא יגיד את הקדישים והוא יתפלל בשביל אביו.

ולא יעשה כן בשנים עשר חודש ויום היארצייט בלבד... מה גם אמירת קדיש אינו כדאי להציל מעונש בלבד אלא גם גורם עילוי לנפש של אביו והוא מותהנה מכך. וראוי לבן שכל ימי חייו תהיה דמות דיוקנו של אביו חקוקה בפניו, יצייר לעיניו את אביו וידמה כאילו צועק אביו מרה ואומר 'בני ידידי חנני חנני', תעזור לי. כי עכשיו אני תלוי בכך ובכל מעשה טוב שלך, כל לימוד, כל תפילה וכל מצוה, גורם לי נחת, וידמה כאילו נותן לו מטעמים כאשר אהב אביו ובעבור זה תברכהו נפשו.

לבן שומה על כל אחד לדעת שגם אם אביו או אמו נפטרו, הוא אינו פטור מכיבוד אב ואם. ואני מכיר הרבה אנשים הגונים וטובים שבכל יום ויום מדליקים נר וגומרים את ספר התהלים כפי יכלתם, ונותנים צדקות עבור הוריהם. פעם שאלתי אחד על זה והוא אמר לי, 'אני בצעירותי לדאבוני ציערתי הרבה את אבא שלי, וזו התקנה שלי, שהיום אני לא שוכח ממנו ובכל יום ויום אני מדליק נר לעילוי נשמתו, אומר תהלים ומוסיף עוד תלמוד תורה בשבילי'.

הדברים הללו נותנים נחת רוח להורים, וזה הזמן שהאבא הכי זקוק לבן שלו שיעזור לו, ועל זה יברכהו אבותיו. ויהיה שגור בפיו לומר מדי יום יום, מסיים הפלא יועץ, יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו, שתקבל ברחמים וברצון כל מעשה טוב אשר אני עושה בין במחשבה בין בדיבור בין במעשה, ויהיה הכל לעילוי ולמנוחת נפש רוח ונשמה של אביו ואמו, ובזה ישא ברכה מאת ה' ומנפש הוריו. ה' יהיה בעזרנו.

חידושי תורה לפרשת ראה

א. בענין רק בכל אות נפשך

דברים (י"ב ט"ו): "רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך".

ובתרגום אונקלוס שם: "לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דה' אלהך די יהב לך", ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם תרגם: "לחוד בכל רעות נפשכון תיכסון ותיכלון בישרא הי כברכתא דה' אלהכון דיהב לכון בכל קירויכון".

ושם (פסוק כ'): "כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דיבר לך, ואמרת אוכלה בשר כי תאווה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר", ובתרגום אונקלוס שם: "ארי יפתי ה' אלהך ית תחומך כמא די מליל לך, ותימר אכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא, בכל רעות נפשך תכול בשרא", ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם תרגם: "ארום יפתי ה' אלהכון ית תחומכון היכמא דמליל לכון, ותימר איכול בישרא, ארום תירוג נפשך למיכול בישרא, בכל רגוג נפשך תיכול בישרא".

ועוד שם (פסוק כ"א): "וזבחת מבקרך ומצאנך וגו' ואכלת בשעריך בכל אות נפשך", ובתרגום אונקלוס שם: "ותכוס מתורך ומענך וכו' ותיכול בקרויך בכל רעות נפשך", ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם תרגם: "ותכסון מן תוריון ומן עניכון וכו' ותיכלון בקירויכון בכל ריגוג נפשיכון".

ובדברים (י"ח ו'): "וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר ה'", ובתרגום אונקלוס שם: "וארי ייתי לוואה מחדא מקרויך מכל ישראל די הוא דר תמן וייתי בכל רעות נפשה לאתרא די יתרעי ה'", ובתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שם תרגם: "וארום ייתי ליזאה מחדא מן קרויון מן כל ישראל דהוא דייר תמן וייתי בכל כרוך דרעיא נפשיה לאתרא דיתרעי ה'".

והתבוננתי בס"ד וראיתי שיש כאן דבר פלא, שאונקלוס הגר ע"ה בכל ארבעת המקומות מתרגם תיבות אות נפשך באופן אחד בלא שינוי והוא רעות נפשיה, ואילו התרגום המיוחס ליונתן משנה תרגומו לאות נפשך, במקום הראשון תרגם רעות נפשכון, ובמקום השני והשלישי תרגם ריגוג נפשך, ובמקום הרביעי תרגם אות נפשו דרעיה נפשי, וכאן הוא נוטה לתרגומו במקום הראשון ודוק. [נענין "ריגוג" הוא חמדה כדפירשו רש"י דברים (ה' י"ז), ורמב"ן ויקרא (כ"ג מ'), וריטב"א סוכה (כ"ט ב'), והרב המאירי שם (ל' א') ועוד].

ונעלם ממני ולא אדע טעמא דמילתא ומה פשר דבר שהמיוחס ליונתן לא תרגם לאותם תיבות ממש באופן אחד קבוע, אלא שינה תרגומו ממקום למקום כנ"ל וצ"ב, וכבר בחיבורי תורת יעקב הרגשתי והראיתי כזאת שאונקלוס אינו משנה תרגומו ובכל מקום מתרגם בשוה, אבל המיוחס ליונתן בן עוזיאל אינו שומר דרכו ומשנה תרגומו ממקום למקום, עיין שם (סימן נ"ד אות

ב', וסימן נ"ו אות א', וסימן ק"א אות ג', וסימן קס"ב), והדבר טעון ביאור רב ורחב, והיודע יבאר וישא ברכה מאלה המערכה אמן.

* * *

בנוסף הגט כתוב: "וצביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא", ועיין בחידושי הרמב"ן ז"ל גיטין (פ"ה ב'), ושו"ת מהרש"ם ח"ב (סימן י"ד) ושם ח"ג (סימן ר"ז) ע"ש.

ורבינו הלבוש ז"ל (אה"ע סימן קכ"ו סי"ד) כתב שמשפט קריאת תיבת ברעות כך האות ר' בפתח ואות ע' בשוא, ואות ו' בפתח, ע"ש. [ואכן כן ראיתי בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל לספר דברים (י"ב ט"ו) שכתוב בכל רעות נפשכון, אות ע' מנוקדת בחטף פתח ואות ו' מנוקדת בפתח, וזה כסברת רבינו הלבוש ז"ל. ויש ספרים דגרסי בכל רעות בשני ווין].

אבל רבינו הגדול הפרי חדש ז"ל אה"ע (סימן קכ"ו אות ל"ג) הביא דברי רבינו הלבוש ז"ל וחלק עליו וכה כתב: "תרגום רצון הוא רעות והאות ע' בשורק וכך כתוב בספר דניאל, וכך היא הקריאה גם כאן, ופשוט" עכ"ל.

וראיתי לגאון רבי אהרן בן שמעון ז"ל בספר שער המפקד אה"ע (הלכות גיטין דצ"ה ע"א) שהביא דברי הרב הלבוש ודברי הפרי חדש וכתב: "ומה שכתב הפרי חדש שכן כתוב בספר דניאל - את אדני הסליחה כי לא נמצא פסוק כזה בספר דניאל, חפשתיו ולא מצאתיו, והרי ספר דניאל לפניך לך נא ראה.

ואם כוונת הפרי חדש לומר על התרגום שתרגם מלת כרצונו הנמצאת בספר דניאל כרעותיה [תרגום ספר דניאל אינו איתי, ועל כן אני אומר דרך אולי ומזה ישיג הפרי חדש על הרב הלבוש] לא אדע מה זאת השגה, דתחת אשר נלך ללקוט בשדה אחר שכבר נודע שתרגום כתובים איננו מאונקלוס ויונתן בן עוזיאל רק נתחדש בימי התנאים כדכתבו התוספות שבת (קט"ו א' ד"ה ובידו), ותחת להתלמד מהמתרגם דכתובים שתרגם בדניאל כרצונו כרעותיה, או רצון אות ע' בשורק, הלא טוב לנו ללמוד מתרגום אונקלוס עצמו, שבספר שמות (כ"ח ל"ח) על הפסוק על מצחו תמיד לרצון, כך תרגם לרעוא להון אות ר' בפתח ואות ע' בחטף פתח ואות ו' בקמץ וכדכתב הלבוש.

גם בספר ויקרא (א' ג'): "לרצונו לפני ה'", כך תרגם אונקלוס לרעוא ליה בניקוד הנ"ל וכדכתב הלבוש, ואונקלוס במקומות רבים בספר ויקרא שכתוב ריח ניחוח לה' תרגם קרבן דמתקבל ברעוא קדם ה' בניקוד רעוא כדכתב הלבוש לך נא ראה.

ואם כן ניקוד של רעות אות ע' בשורק או תרגום רצון רעות - אינם כרעותיה דאונקלוס הגר, ודברי הרב הלבוש יצאו זכאים מהשגת הרב פרי חדש, כי אין כאן השגה כאמור, עד כאן מספר שער המפקד ועוד האריך שם.

ועם שאיני כדאי כלל וכלל, בעניותי לא הבנתי כל דברי קדשו ז"ל, ולענ"ד כי כל הדברים תמוהים מאוד, ודברי רבינו הגדול הפרי חדש ז"ל אמת ויציב אמת ואמונה כמנהגו הטוב זיע"א, וכדלקמיה בס"ד.

תחילה וראש מה שכתב הרב שער המפקד ז"ל שאין פסוק כזה בספר דניאל וכו', הנה בזה צדקו דבריו, דאכן פסוק כזה בספר דניאל לא נמצא, אבל הפסוק נמצא גם נמצא בספר עזרא, כמו שהמעייין שם (פרק ה' פסוק י"ז) יראה שכתוב להדיא: "ורעות מלכא על דנה", ואות ע' מנוקדת בשורק ו' וזה ממש כדכתב הפרי חדש ז"ל. [ובדברי הפרי חדש או שנפלה טעות סופר וצריך לומר עזרא במקום דניאל, או אחר שגם ספר דניאל וגם ספר עזרא כתובים בארמית, הכי רהיט ליה בזכרוננו הכביר, וכן נראה].

ועוד שם בספר עזרא (ו' י"ח) כתוב: "למעבד כרעות אלהים תעבדון", וגם כאן האות ע' בשורק ו' וכדברי רבינו הפרי חדש ז"ל, וחושבני שבזה נסתרו כל דברי הרב שער המפקד ז"ל.

ומה שרצה הרב שער המפקד ז"ל לומר שאולי כוונת הפרי חדש ז"ל לתרגום דספר דניאל שתרגם תיבת רצונו [הנזכרת בספר דניאל ארבע פעמים], תמהני על הדברים הללו - תרגום רבותינו לספר "דניאל" מאן דכר שמיא, והיכן מצא הרב שער המפקד ז"ל שיש תרגום ארמי לספר דניאל, והרי תלמוד ערוך הוא שיונתן בן עוזיאל לא תרגם דניאל כאומרם להדיא במגילה (ג' א'), ותרגום אחר לדניאל אין ולא נזכר בשום מקום, והוא פלא. [ובדרך דוחק נאמר שהתכוון לספר הנקרא "פשיטא", עיין במבוא לספר מדרש דניאל (דף ז') וצ"ע].

כמו כן מה שרצה הרב שער המפקד ז"ל לומר שתחת שולך אחר תרגום דניאל יש לנו ללכת אחר תרגום אונקלוס שתרגם רצון כדברי הלבוש שבספר שמות (כ"ח ל"ח) על הפסוק על מצחו תמיד לרצון, תרגם לרעוא להון אות ר' בפתח ואות ע' בחטף פתח ואות ו' בקמץ וזה כדכתב רבינו הלבוש ז"ל - תמה אני על עצמי שלפי שעה נעלמו ממנו ארבעה מקומות בתרגום אונקלוס לספר דברים שתיבת רעות מנוקדת כמו הפרי חדש ז"ל, דהיינו אות ע' בשורק ו', עיין שם פרק י"ב ט"ו כ' וכ"א, ועוד שם פרק י"ח ו' וכנ"ל.

ואם כן עד שנלמד מניקוד תרגום אונקלוס בתיבת "לרעוא" כדעביד הרב שער המפקד ז"ל, בודאי הגמור יש ללמוד מניקוד אונקלוס לתיבת "רעות" שעליה אנחנו דנים ואותה אנחנו מבקשים, והיא מנוקדת כפסוקים בספר עזרא וכדברי רבינו הפרי חדש ז"ל וז"ב.

ולפי דברינו האמורים כאן יש עוד להאריך ולעמוד בכל מה שכתב בשער המפקד שם בוויכוחו עם גאון שאלוניקי הרב המובהק רבי שלמה בולא ז"ל בעל לחם שלמה, יראה המעיין כי קצרתי.

ולדינא צדקו דברי רבינו הפרי חדש ז"ל אחר שכך כתוב להדיא בשני מקומות בספר עזרא כנ"ל, וגם ב"קדיש" כולם אומרים כרעותיה העין בשורק ו', ולא מצינו מי שאומר שהאות ע' בשוא והאות ו' בפתח ודוק זה הנלע"ד בס"ד.

ב. בענין הכרזה במסית

דברים (י"ג ז'): "כי יסיתך אחיך או בן אמך וגו', נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת וכו', הרוג תהרגנו, וכל ישראל ישמעו ויראון ולא יוסיפו לעשות כדבר הזה בקרבך".

סנהדרין (פ"ט א'): "תנו רבנן ארבעה צריכים הכרזה, המסית, ובן סורר ומורה, וזקן ממרא, ועדים זוממין, בכולהו כתיב וכל העם וכל ישראל, בעדים זוממין כתיב והנשואים דלא כולי עלמא חזו לסהדותא".

ופירש רש"י ז"ל: "הכרזה, פלוני מת בבית דין שעבר עבירה זו כדי לרדות את האחרים: וכל ישראל, ישמעו ויראו: ובעדים זוממין כתיב והנשואים ישמעו ויראו משום דלא שייך למיכתב וכל העם דלאו כולי עלמא חזו לסהדותא שיש גזלנין, ומלוי בריבית ומועלי שביעית שהן פסולין לעדות".

והנה אכן כן הוא, במסית כתוב וכל ישראל ישמעו ויראו וכן"ל, ובזקן ממרא כתוב (דברים י"ז י"ג) וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד, וכן בעדים זוממין כתוב (דברים י"ט כ') והנשואים ישמעו ויראו ולא יסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך, וכן בבן סורה ומורה כתוב (דברים כ"א כ"א) וכל ישראל ישמעו ויראו.

וצ"ב סדר דברי התנא דברייתא דנקט בן סורר ומורה שני, והוא האחרון בסדרא דקרא, והיה לו לשנות כסדר המקראות, דתנא אקרא קאי (ברכות ב' א') וכבר מצינו שדקדקו כזאת רבותינו ז"ל במסכת סנהדרין (מ"ט ב'), ועיין.

וראיתי שהרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות ממרים (פ"ג ה"ח) כה כתב: "ארבעה צריכין הכרזה זקן ממרא, ועדים זוממין, והמסית, ובן סורר ומורה, שהרי בכולן נאמר ישמעו ויראו", ולכאורה צ"ב ששינה הסדר לגמרי, לא כתורה הכתובה, ולא כתורה שבעל פה.

ובם"ד נתעוררתי בדקדוק עצום, דהמעין בדברות עטרת המפרשים רש"י ז"ל בפירושו לתורה יראה שבשלש מקומות דהיינו גבי זקן ממרא, ועדים זוממין, ובן סורר ומורה הביא דרשת חז"ל שהם צריכים הכרזה, ורק גבי מסית שהוא המקום הראשון הנזכר בתורה, לא הזכיר כלל ענין זה של הכרזה, והוא פלא, וכעת אין תחת ידי רק חומש עם פירוש רש"י ועיקר שפתי חכמים, ורשמתי לי למזכרת, עד שנעיין בדברי המפרשים ז"ל אם דברו בזה.

עוד נתעוררתי להבין אחר שרז"ל בתלמוד שם כבר דקדקו בקרא מדוע בעדים זוממין לא נזכר וכל העם וכן"ל, יש להבין מדוע גם לא נתעוררו לדקדק שאר השינויים ששינתה התורה גבי הנך ארבעה, כגון שבזקן ממרא כתבה התורה "ולא יזידון עוד" שלא נאמר בשאר, ובהם רק נאמר ולא יסיפו לעשות, וכן במסית כתוב וכל ישראל ישמעו ויראו, עם תוספת ו' סופית מה שלא נאמר בשאר ששם רק כתוב ישמעו ויראו, ויש נפקותא גדולה אם כתוב ו' סופית עיין בחיבורי הדר יעקב ח"ה (סימן כ"ד), ובחיבורי הנכחי לעיל (סימן ##), וכל זה צריך ביאור ועיון בדברות רבותינו המפרשים ע"ה, [ואחר כך מצאתי בהגהות הגאון רש"י שם הרגיש קצת וכתב בזה דברים נכונים כדרכו ז"ל].

ומצאתי עכשיו בפירוש הרע"ב ז"ל דברים (י"ז י"ג) שכה כתב: "וכל העם ישמעו מכאן שממתינן עד הרגל וממיתין אותו, פירוש עד ערב הרגל או סמוך לו שאין לומר ברגל עצמו שהרי אין עונשין ביום טוב כדנפקא לן מלא תבערו אש וכו'".

וקשה למה רש"י לא פירש כאן [בזקן ממרא] מלמד שצריך הכרזה כמו שפירש בפרשת מסית

ובפרשת בן סורר ומורה. ויש לומר משום שהמסית ובן סורר ומורה נדונין בעירם בבית דין של עשרים ושלושה, אבל זקן ממרא אינו נדון אלא בבית דין של שבעים ואחד בירושלים, לכך פירש בו ממתניין עד הרגל שהוא דבר מפורסם מהכרזה, ובשנים האחרים אין בהם פרסום אחר אלא ההכרזה בלבד.

ומבואר שגירסת הרע"ב ז"ל בפירוש רש"י לתורה היתה שבמסית הזכיר רש"י הכרזה, ובזקן ממרא רש"י ז"ל לא הזכיר, וכמפורש בדבריו, ובספרים שלנו הפוך הוא שבבן סורר ומורה רש"י ז"ל לא הזכיר הכרזה, ובזקן ממרא הזכיר הכרזה כנ"ל, וצ"ע.

עוד מצאתי בספר ערוך לנר סנהדרין שם: "לפי סדר התורה היה לו לחשב בן סורר ומורה אחר זקן ממרא ועדים זוממים, והא דחשיב אותן לפי סדר זה, היינו משום דמסית ובן סורר ומורה תרווייהו בסקילה, וזקן ממרא אחריהם דבחנק, ועדים זוממים לבסוף או משום דבלישנא דקרא עדים זוממים אחר זקן ממרא, ועוד דבכלל עדים זוממים הם גם חייבי מלקות וממון כמו שכתב הרמב"ם הלכות עדות (פרק י"ח) עכ"ל. ודוק.

ג. בענין מדיחי עיר הנדחת

דברים (י"ג י"ג): "כי תשמע באחת עריך אשר ה"א נותן לך לשבת שם לאמר, יצאו אנשים בני בליעל מקרבך, וידיחו את יושבי עירם לאמר, נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם, ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר, נעשתה התועבה הזאת בקרבך, הכה תכה את יושבי העיר ההוא לפי חרב, החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב".

ופירש רש"י ז"ל: "בני בליעל, בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים, ולא נשים" עכ"ל.

סנהדרין (ק"א ב') תנן: "אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעולם הבא, ואינן נהרגים עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר, ומאותו השבט, ועד שיודח רובה ועד שידיחוהו אנשים, הדיחוהו נשים וקטנים וכו' הרי אלו כיחידים".

ורבינו הקדוש רבי חיים ך' עטר ז"ל כתב בספר אור החיים שם (י"ג י"ד ד"ה עוד): "עוד יתבאר בדקדוק ואמרו יצאו אנשים בני בליעל, למה אמר אנשים שהיה מספיק לומר בני בליעל, ואני יודע שהם אנשים, ואם לומר אנשים ולא קטנים, זה אינו צריך קרא למעטם, שכל שלא הגיע לכלל עונשין אין צריך למעט" עכ"ל.

ועם שאני איני כדאי כלל, בעניותי תמה אני על עצמי בתרתי, חדא על מה שכתב דקרא ד"אנשים" אינו נצרך למעט קטנים וכנ"ל, והלא מפורש בתלמוד במסכת סנהדרין (ק"א סע"ב) שדרשו: "אנשים ולא נשים, אנשים ולא קטנים" ע"ש, ומפורש דקרא ד"אנשים" אכן נצרך למעט קטנים, וכן הוא בספרי שם (פרשת ראה פסקא צ"ג), ובירושלמי סנהדרין (פ"י ה"ו), וכן פסק הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות עבודה זרה (פ"ד ה"ב) וצ"ב.

ותו הרי רש"י ז"ל בפירושו לתורה כאן על אתר כתב "אנשים, ולא נשים", חזינן דבעינן נמי "אנשים" למעט נשים, ואם כן מהו זה שאמר רבינו הגדול ז"ל דאין צריכים קרא ד"אנשים",

ואם למעט קטנים אין צריך וכו', והא חזינן להדיא דצריכים וצריכים להאי קרא ד"אנשים" בעבור מיעוטא דנשים וכו"ל, וצ"ע.

וזכיתי בס"ד לפרסם הערה זו לפני רבות בשנים בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" שנת תשל"ג (גליון קכ"ד), ואחר שנים הרבה קבלתי מכתב מידידי היקר הרה"ג רבי שמריהו ציטרננבוים שליט"א עורך הקובץ התורני היקר והמצויין "כרם שלמה" וכתב לי כי כבר הגאון המובהק רבי ברוך פרנקל תאומים ז"ל (בעל עטרת חכמים וברוך טעם), הרגיש בתמיהה זו על דברי רבינו אור החיים הקדוש, ונדפסה הערתו בקובץ "כרם שלמה" דבאבוב שנת תשמ"א (קונטרס ד' דף ד') עכ"ל נ"י. ונתתי הודאה על חלקי שזכיתי לדעתו של גדול זיע"א. [ויש לעיין בגוף דברי קדשו אם עמד גם מדברי רש"י וכתמיהה השניה דלעיל, ואין הקובץ הנ"ל מצוי אצל].

ודע שדברי רש"י ז"ל עצמו לא הבנתי היטב, מדוע רק כתב דקרא דאנשים בא למעט "נשים", ולא הביא רש"י ז"ל כל דברי רז"ל בשלמותם שקרא זה ממעט גם "קטנים", וכו"ל וצ"ב. [והעירוני לעיין בזה בדברי רבינו הט"ז בספרו דברי דוד על התורה שם].

ותל"ת האדינא שנת תשמ"ח זכינו לאור גדול, שנדפסו מחדש ששת חלקי שו"ת פני יצחק לאותו גאון מובהק רבי יצחק אבולעפיה ז"ל רבה של דמשק, ומידי עייני בדברי קדשו ראיתי לו שם ח"ד (מערכת ע' אות צ"ו) שכה כתב: "ראיתי להרב לב שלם על הרמב"ם הלכות עבודה זרה (פ"ד ה"ב) שכתב משם מהר"ר אליעזר נחום ז"ל שיש לדעת אם הדיחו לעיר הנדחת עבדים אם יש להם דין נשים לענין זה, דמשמע בתלמוד (סנהדרין שם) דהוי כהודחו מאליהן וכו', ונראה לי דבעבד לא שייך האי טעמא" עכ"ל.

וסיים עלה הגאון פני יצחק: "ודבריו מן המתמיהין, דאיך הפה יכול לדבר דברים כאלו, שהרי הרמב"ם שם בתחילת דבריו כתב דאין עיר הנדחת נעשית עיר הנדחת עד שיהיו מדיחיה מאותו השבט ע"ש, ואם כן מי הכניסם לעבדים בזה, ולא יכולתי להלום אמרי קדוש וצל"ע" עכ"ל.

ביאור דבריו פשוט הוא, אחר שעבד כנעני גם אחר שיוצא לחירות, אינו אלא "גר", אם כן איך יכול להיות שיקרא משבטיך, ולכן פשיטא שאין עבד כנעני יכול להיות ממדיחי עיר הנדחת, וכן נקט בפשיטות בספר מנחת חינוך (מצוה תס"ד אות ז' דרט"ו ע"א) עיין שם.

וראיתי לגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספרו פדה את אברהם (מערכת ע' אות ח') שאחר שהביא קושית הגאון פני יצחק הנ"ל כתב לתרץ: "ולי יתכן לומר דמי לא עסקינן דאותם העבדים הם מאותו שבט, ויד עבד כיד רבו, ולא מיחו בהם, וקרינן בהו אוי לרשע ואוי לשכנו".

ובעניותי עם שאיני כדאי, לא הבנתי כלל דבריו ז"ל, מה פירוש הדברים "שאותם עבדים הם מאותו שבט", איך משכחת לה לעבד כנעני שיהיה מאותו שבט של אדונו, והלא טרם שיחרורו הוא במציאות ומצב של "עבד", וגדרו שמכלל גוי יצא ולכלל ישראל גמור לא הגיע, ואף שנאמר יד עבד כיד רבו, תהני ידו לקנינים, אבל לעולם ועד אין זה עושה אותו שיהיה מהשבט של אדונו, ואחר שחרורו של העבד הוא גר, ולעולם אינו יכול להיות מאותו שבט של אדונו וז"ב. וצ"ע.

ואיני נכנס עכשיו לדון שהרי באיסורים בכלל לא אמרין יד עבד כיד רבו, ועיין בשיטה מקובצת בבא מציעא (דף צ"ו), ולגאון המחבר רבי אברהם פאלאג'י ז"ל בספרו שו"ת שמע אברהם (סימן מ"ו), ועיין שו"ת הגרע"א מהדורה תנינא (סימן קל"ט), ושו"ת מהר"י אסאד או"ח (סימן ע"ב), ושו"ת תורת חסד או"ח (סימן מ"ה), ושו"ת מהרש"ם ח"ו (סימן כ"ד), ושו"ת חלקת יואב (חומ"מ ס"ס א') ובהגהותיו למהרי"ט אלגאזי שם, ועוד ועוד, ונתבאר בחידושי בקונטרס מיוחד בס"ד.

ומצאתי עכשיו שהגאון רבי יצחק אבולעפיה ז"ל עצמו שם בשו"ת פני יצחק ח"ה (בהשמות דקע"ט סע"ג) ראה תירוץ הרב פדה את אברהם הנ"ל ואחר שהביא דבריו כה כתב עליו: "גברא רבה חזינא פירוקא לא חזינא, דאם כדבריו נשים נמי דהא קיימא לן יד אשה כיד בעלה ואשתו כגופו דמי, ואמאי אם הדיחיה נשים מיעטן הכתוב" וכו', עיין שם באורך.

אבל לא ידעתי מדוע הגאון פני יצחק ז"ל הוזקק להא, והלך בדרך זו, ולא הרגיש במה שכתבתי לחלק ש"יד עבד כיד רבו" לעולם לא יפעל ויעשה את העבד לאנשי השבט וכנ"ל, ואולי לזה נתכוין וצ"ע.

ובספר המפתח על הרמב"ם (שם דף תל"ב) בענין אם עבדים יכולים להדיח ציינו לעיין בזה בצפנת פענח ואור שמח על הרמב"ם שם, וכעת לא ביררתי, ואתה תחזה.

ד. בענין טף דעיר הנדחת נהרגים

דברים (י"ג י"ג): "כי תשמע באחת עריך אשר ה' אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר: יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם: ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך: הכה תכה את יושבי העיר ההוא לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב".

סנהדרין (ק"א ב') תנן: "אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעולם הבא, ואינן נהרגים עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר, ומאותו השבט, ועד שיודח רובה ועד שידיחוהו אנשים, הדיחוהו נשים וקטנים וכו' הרי אלו כיחידים".

ובך שנינו בתוספתא שם: "קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין, רבי אליעזר אומר נהרגין, אמר ליה רבי עקיבא מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, אם לרחם על הגדולים, הרי כבר נאמר הכה תכה, אם לרחם על בהמתן, הרי כבר נאמר ואת בהמתה לפי חרב, מה אני מקיים ונתן לך רחמים אלו קטנים שבתוכה" ע"ש.

וראיתי לרב קדמון, בן דורו של מרן הבית יוסף ז"ל, מר ניהו רבה, רבי אברהם מנחם הכהן רפאפורט ז"ל, בספרו היקר מנחה בלולה (נדפס בשנת שנ"ד, דברים שם) שכה כתב: "ואת כל אשר בה, הם הנשים הנגררים אחר האנשים, אבל הטף זכרים, ונקבות בלתי נשואות, אין ממיתים אותם, הכי איתא בתוספתא דסנהדרין (פי"ד ה"א), דהלכה כרבינו עקיבא מחבירו, דאלה עניי הצאן מה עשו" עכ"ל. [ונראה שעיקר דברי הרב מנחה בלולה ז"ל בנויים על דברי הרמב"ן

ז"ל בביאורו לתורה שם, וכמנהג ודרך הרב מנחה כלולה ז"ל להשתית לבנות ולייסד דבריו על פירושי רבותינו הקדמונים, ועיין בהקדמתו].

ותמוה שהרי הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות עבודה זרה (פ"ד ה"ו) כך פסק: נמצאו כל העובדים מיעוטה - סוקלין אותן, ושאר העיר ניצול. נמצאו רובה - מעלין אותן לבית דין הגדול וגומרין שם דינם, והורגין כל אלו שעבדו בסיף, ומכין את כל נפש אדם אשר בה לפי חרב, טף ונשים אם הודחה כולה, ואם נמצאו העובדים רובה, מכים את כל הטף ונשים של עובדים לפי חרב", ועיין שם במגדל עוז ובספר עבודת המלך, ובקונטרס מעט צרי על הרמב"ם, הנדפס בסוף ספר ישועות מלכו, הלכות תשובה (פ"ו ה"א) עיין שם.

ומפורש בדברי הרמב"ם ז"ל שכאשר היו הורגים את אנשי עיר הנדחת שרובם עבדו עבודה זרה, היו הורגים כל נפש חיה שבה, כולל טף ונשים, וצ"ע.

איברא דכבר הוה בה רבנן קמאי נ"ע, ורבינו הגדול נשיא נשיאי הלויים הרמ"ה אבולעפיה ז"ל בתשובתו לחכמי לוניל האריך לתמוה על פסק הרמב"ם בזה, והשיבו רבינו אהרן ב"ר משולם ז"ל, והרמ"ה ז"ל חזר והשיגו, וגם הר"ש משאנץ ז"ל חיוה דעתו בענין, וכאשר נדפסו דבריהם באגרות הרמ"ה הנקראים "כתב אל רסאיל" עיין שם. [ועכשיו נדפסו גם בספר סנהדרי גדולה כרך א' (מדף קפ"ו) ואילך].

ובספר גליוני הש"ס מכות (ב' א') הביא חידוש נפלא משו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סימן תע"ו) דטף דעיר הנדחת דנהרגים, היינו דוקא אם הקטנים עבדו עבודה זרה, ע"ש.

ובעניותי נעלם ממני הא מנא לן ומנין מקור הדברים, שהרי בתוספתא התנאים נחלקו בהא רבי אליעזר ורבי עקיבא בהא, לתנא קמא דהוא רבי עקיבא אין טף נהרגים, לא שנא עבדו או לא עבדו, ולרבי אליעזר כל הטף נהרגים, לא שנא עבדו לא שנא לא עבדו וכו', וצ"ב.

והוסיף בגליוני הש"ס מכות שם וכתב: "ועיין בתשובת מהר"ם מרוטנבורג שם שאחר שהביא התוספתא הנ"ל שקטני עיר הנדחת שהודחו עמה לתנא קמא אין נהרגין ולרבי אליעזר נהרגין, כתב חידוש, דמדרכי אליעזר אומר נהרגין, סברא הוא דלרבנן מיהת אין מתאבלין עליהן", והגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל דן בחידוש זה ע"ש.

ויש לי להעיר מדברי רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה דברים (י"ד א') שכה כתב: "בנים אתם לה' אלהיכם, נסמכה פרשה זו לעיר הנדחת, להורות שאסור להתאבל על מתי עיר הנדחת, איש על בנו, ועל אחיו", ולא ידעתי מדוע לא הזכיר דבריו בגליוני הש"ס שם.

ובעין זה מצאתי שכתב תלמיד חבר דמהר"ם מרוטנבורג, הוא רבי חיים פלטיאל ז"ל בפירוש התורה (שם דף תקפ"א): "בנים אתם לה"א לא תתגודדו, ותימה מאי שנא דכל הפרשה כולה בלשון יחיד וזה הפסוק בלשון רבים, ואמר מהר"ח דקאי אדלעיל הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא, והבנים שלהם אין להם להצטער ולהקפיד על אבותם, אלא בנים אתם לה"א ולא תתגודדו לא תתחסרו לעשות שורות ומעמדות עליהם כמו בית זונה יתגודדו", ואזיל בשיטת רביה מהר"ם מרוטנבורג ז"ל ודוק היטב.

ומה שכתב במנחה בלולה שם דהלכה כרבי עקיבא נגד רבי אליעזר, משום דהלכה כרבי עקיבא מחבירו, בענייני גם זה הוא תמוה אצלי, דהן אמת מצאתי לו הרבה רעים אהובים שכתבו כדבריו, עיין בחדושים המיוחסים לריטב"א בבא מציעא (פ"ט ב' ד"ה וכתב הרב אלפס), ובלחם משנה הלכות עבודת יום הכיפורים (פ"ב ה"ב), ובהלכות קרבן פסח (פ"ט ה"ז), ולגאון ערוך לנר ז"ל בספרו ביכורי יעקב (סימן תרכ"ה סק"א) ושם בתוספת ביכורים, ובתורה תמימה בראשית (כ' אות ח'), וכן לו שם ויקרא (כ"ב אות י"ג) שכולם כתבו כזאת שרבי אליעזר חבירו של רבי עקיבא היה ע"ש. ובענייני הדברים הללו צל"ע, כי רבי עקיבא היה תלמיד מובהק דרבי אליעזר, ולא היה חבירו של רבי אליעזר, כנודע, ולפי שעה עיין מה שכתבתי בזה בחיבורי כנסת חיים (סימן ב', וסימן ט"ו), ונתבאר בס"ד היטב במקומו בקונטרס "משנת רבי עקיבא" דילן.

מערכות

הלכה למשה מסיני

אם יש עונש מכת מרדות על הלכה למשה מסיני

חסרה, נטולה, פסוקה, קרועה, נפולה ושבורה, ואף על פי שכולן הלכה למשה מסיני הן, הואיל ואין להן בפירוש בתורה אלא דרוסה, החמירו בה, וכל ספק שיסתפק בדרוסה אסור, ושאר שבעה מיני טרפות יש בהן ספקין מותרים כמו שיתבאר.

ובהשגות הרמב"ן ז"ל לספר המצות (שורש השני) כתב: "מה שאמר הרמב"ם

שאפילו מה שהוא הלכה למשה מסיני, נקרא מדברי סופרים, כלומר מדרבנן, אינו כן, וכבר למדתי בעיקר הראשון שספק הלכה למשה מסיני לחומרא כדברי תורה, ולא דנו אותו לקולא כדברי סופרים וכו', ומן הדומה שמה הדעת אמר עוד הרמב"ם (לאוין קפ"א) בענין הטרפה שבהמה שיתחדש בה אחת מן הטרפות המקובלות שאסור לאכלה ואפילו נשחטה כראוי, ומי שאכל מבשרה לוקה מדרבנן, ירצה לומר מכת מרדות" עכ"ל.

הרי שכתב הרמב"ם ז"ל בשאר טרפיות חוץ מדרוסה, שהן הלכה למשה מסיני האוכל

כזית מהם "לוקה מדרבנן" והיינו מכת מרדות, כדאסברה ניהלן הרמב"ן כנ"ל, הרי שיש מכת מרדות על איסור שהוא הלכה למשה מסיני. ולפי זה אזיל הרמב"ם ךטעמיה גבי האוכל מערלת חוץ לארץ כנ"ל ודוק.

איברא שלדברי הרמב"ם ז"ל הללו גבי דרוסה ושאר טרפיות, פירשו המפרשים

באופן אחר עיין לרבינו הגדול הפרי חדש ז"ל יו"ד (סימן כ"ט אות א') שכתב: "ובכמה דוכתי

עמוד ההוראה רבינו בעל פרי מגדים ז"ל בספרו ראש יוסף שבת (ע"ד ב' סד"ה אגב דרפ"ד רע"ב) כה כתב: "לענין מכות מרדות ולפסול לעדות דרבנן אף חצי שיעור לוקין מכות מרדות, ואני מסופק דאפשר על הלכה למשה מסיני אין עונשין שום עונש אפילו מכות מרדות, ושאני חצי שיעור שיש לו רמז בכתוב כל חלב [יומא ע"ג ב']".

ונעלם ממני ולא ידעתי מדוע לא הביא דברי הרמב"ם ז"ל המפורשים בחיבורו הגדול הלכות מאכלות אסורות (פ"י סהכ"א) שכתב: "האוכל כזית מטבל של דבריהם, או מכלאי הכרם, וערלה של חוצה לארץ, מכין אותו מכת מרדות". ובמסכת קידושין (ל"ח ב') מבואר דאיסור ערלה בחוץ לארץ מהלכה למשה מסיני הוא כדאמר עולא אמר רבי יוחנן ע"ש, ועיין טור ובית יוסף יו"ד (סימן רצ"ד) ובש"ך וט"ז שם, ואפילו הכי כתב הרמב"ם דהאוכל ערלה של חוץ לארץ לוקה מכת מרדות, ונפשט ספיקו של רבינו הפרי מגדים ז"ל ודוק.

וכתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות שחיטה (פ"ה ה"א): "כבר ביארנו

בהלכות איסורי מאכלות שהטרפה האמורה בתורה היא הנוטה למות ולא נאמר טריפה אלא שדבר הכתוב בהווה כגון שטרפה ארי וכיוצא בו ושברה ועדיין לא מתה, ויש חלאים אחרים אם יארעו לבהמה תחשב טריפה והן הלכה למשה מסיני, ושמונה מיני טרפות נאמרו לו למשה בסיני, ואלו הן דרוסה, נקובה,

רצון הרמב"ם לומר מכת מרדות מדרבנן אלא מלקות ממש מן התורה, ומה שאמר מדרבנן שר"ל שרבנן קבלו כך פירושו דומיא דקדושי כסף דקרי ליה הרב ד"ס לפי שאינו מפורש בתורה וכו' וכו' ע"ש. [וקצת קשה שהרי הרמב"ן ז"ל שם הסביר שמה שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המצוות ש"לוקה מדרבנן", היינו מכת מרדות כנ"ל].

ועיין שם בזה בפרי תאר, ובפרי מגדים שם בפתיחה להלכות טרפיות, ולגאון הגדול רבי יצחק בכר דוד ז"ל בספרו דברי אמת (קונטרס לאוין דע"ט ע"ג) וק"ק שלא הביא דברי הפרי חדש הללו, ועיין עוד בפרי חדש יו"ד (כללי ספק ספיקא סוף כלל א') ודוק.

על כל פנים מההיא דכתב הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות דהאוכל ערלה דחוץ לארץ שאסורה מהלכה למשה מסיני לוקה מכת מרדות, נפשט ספיקו של רבינו הפרי מגדים זיע"א.

וראיתי בספר היקר עמודי אש (קונטרס מקל חובלים) שהאר"י בעשרים פרטים על מה מכים מכת מרדות ע"ש, אבל בענין זה אם יש מכת מרדות על הלכה למשה מסיני לא דן ולא הזכיר, ולא ידעתי למה, וגם בספר שדי חמד לא מצאתי שדיבר בזה עיין שם.

בתלמודא מוכח כן בבירור שהטרפיות כולן אסורין מן התורה והוצרכתי להאריך בזה אעפ"י שהם דברים פשוטים לכל מפני שראיתי למהריק"ש בהגהותיו שמיקל הרבה בטרפיות וכתב דכולהו טריפות חוץ מדרוסה דרבנן ניהו כנודע מדברי הרמב"ם עכ"ל.

והאר"י רבינו הפרי חדש ז"ל לסתור דברים אלו וסיים: "ואולי נמשך מהריק"ש אחר לשון הרמב"ם בספר המצות (לאוין מצוה קפ"א) שכתב: "הבהמה וחיה שהתחדש בה אחד מן הטרפיות המקובלות, הנה אכילתה אסורה, ואפילו נשחט כראוי ומי ששחטה שחיטה כשרה ואכל מבשרה לוקה מדרבנן עכ"ל, ואי מכת מרדות מדרבנן קאמר הוא טעות, שהרי השריש לנו הרמב"ם בספר המצוות (שורש שני) שמה שנמצא בתלמוד שלמדוהו באחד מ"ג מידות אם בארו הם בעצמם שהוא דאורייתא ראוי למנותו וא"כ בכאן נתבאר בתלמוד שהטרפיות הם איסור דאורייתא אם כן לוקה עליהם ודאי מן התורה, והרמב"ן והרשב"ץ כתבו שחזר בו בחיבורו הגדול וא"כ היה לו למהריק"ש לתפוס מה שכתב הרמב"ם בחיבורו ולא מה שכתב בספר המצוות כיון שחזר בו. ועוד יותר קרוב לשמוע למהר"י ליאון שכתב בספרו מגילת אסתר שאין

הלכה למשה מסיני

בענין ספק בהלכה למשה מסיני אם לחומרא

היכי מייתו, אלא שמע מינה חטאת שמתו בעליה בציבור קרבה. מי דמי, שעיר ראש חדש דילמא לא מתו מציבור, אבל הכא ודאי מיתו. אלא טעמא דרב פפא מהכא דכתיב כפר לעמך ישראל אשר פדית ה', ראויה כפרה זו שתכפר על יוצאי מצרים מדכתיב אשר פדית".

חוריות (ו' א'): "אמר רב פפא כי גמירי חטאת שמתו בעליה במיתה, הני מילי ביחיד, אבל לא בציבור, לפי שאין מיתה בציבור. מנא ליה לרב פפא הא וכו', דוקיא דרב פפא משעיר דראש חדש, דאמר רחמנא מייתי מתרומת הלשכה, והא מתו להו מישראל, והנך דפיישי

ובלומדי הדברים, אמר לי ההוא צורבא מדרבנן שליט"א מאי האי, ומה זו שאלה, והרי יש לומר דהתלמוד קים ליה דרב פפא סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, שהרי מצינו תנאים ואמוראים הסוברים כן דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן עיין בסוגיא דכריתות (י"ז ב') ושם שמעתתא (שמעתא א'), והואיל דמדאורייתא ספיקו להקל, לכן מספק לא אסר רחמנא, ומקריבים שעירי ראש חודש, ובזה לא קשיא קושית הרב באר שבע ז"ל, ואתי שפיר דברי רב פפא.

ובס"ד אמרתי לו דלענ"ד ליתא, וטעמא דתלמודא דאקשי כן משום שהיה יודע דרב פפא סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, שהרי רבא רבו המובהק של האמורא רב פפא סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, וכמו שכתבו רבים ושלמים עיין לרבינו הקצות ז"ל בספרו שב שמעתתא (שמעתא א' פרק ד') שכתב על פי דברי התלמוד חולין (ט' ב') דרבא סבירא ליה ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, וכן כתבו הגאון נודע ביהודה ז"ל בספר צל"ח מגילה (כ' ב'), ושו"ת חוט המשולש (סימן ב' דקל"א ע"א), ובספר מלא הרועים ח"א (ערך ספיקא דאורייתא אות ז', ואות ח', ואות י"ב), ושם בספר מלא הרועים ח"ב (ערך אם למקרא אות ט"ו), ושו"ת יהודה יעלה חו"מ (סימן קי"ח), ובספר בית האוצר (כלל קפ"ג אות ד'), ושו"ת קרן לדוד (סימן ס"א), ושו"ת חבלים בנעימים ח"ב (סימן קכ"ט ד"ה והנה) ע"ש, והארכתי בזה בחיבורי עדות ביעקב ח"ב (סימן ##) להראות שרבא סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, עיין שם וצרף לכאן.

ומינה נמי לרב פפא, שהיה תלמידו המובהק של רבא שכתבו סבירא ליה, וכמו

ופירש המיוחס לרש"י ז"ל: "משעיר דראש חודש, דהוי חטאת דאמר רחמנא דניתו מתרומת הלשכה, דכל קרבנות צבור מתרומת הלשכה הם באין, והא דילמא מתו להו מישראל לאחר שנתרמה תרומת הלשכה: והנך ישראל דפיישו היכי מייתו שעיר דראש חודש דאתא מתרומת הלשכה והא הוי חטאת שמתו בעליה, אלא שמע מינה וכו': מי דמי שעיר דראש חודש דילמא מתו מציבור דילמא לא מתו, דספק הוי, ואהכי קרבה, אלא הכא דורו של צדקיהו ודאי מתו: ראוייה כפרה זו, בעגלה ערופה שתכפר על יוצאי מצרים, וכיון שתכפר על יוצאי מצרים ויוצאי מצרים מתים נינהו, אלמא אין מיתה בצבור והוא הדין לדורו של צדקיהו דאף על גב דמתו מתכפרין בהנהו חטאות".

ובפירוש המיוחס לרבינו חננאל להוריות שם פירש: "אמר רב פפא כי אין כפרה ליחיד, אבל לציבור אף על גב דמתו אית להו כפרה. ואקשינן מנא ליה לרב פפא הא וכו', אלא דוקייה דרב פפא משעירי ראשי חדשים, שמכפרין על הדברים המפורשים במסכת שבועות (פרק א'), ואמר רחמנא ניתו מתרומת הלשכה, ואמאי והא מתו להו אותן ששקלו השקלים, והנך דפיישו היכי מייתו כפרה מדידהו. אלא שמע מינה חטאת ציבור שמתו בעליה קרבה, ושמע מינה שיש כפרה לציבור מתים. ודחינן האי סברא, מי דמי התם בשעירי ראשי חדשים ספיקא הוא, שמא מת מהציבור ושמא לא, אבל הכא ודאי מתו".

וכתב בספר באר שבע הוריות שם: "דילמא לא מתו מציבור. קשה לי אדרבה משום שהוא ספק דילמא מתו מהציבור, לא היה ראוי להקריב, משום חשש הבאת חולין לעזרה, וצ"ע".

בס"ד בחיבורי אות יעקב שעל ספר יחי ראובן
(מערכת ר' אות ל"א דף קכ"א) וצרף לכאן.

ולאור כל האמור יוצא בבירור שגם רב פפא
סובר כרבו רבא דספיקא דאורייתא
לחומרא מן התורה, ולכן אין לתרץ שרב פפא
סובר דספיקא דאורייתא לחומרא מדרבנן,
וחזרה שאלת הגאון באר שבע למקומה ודוק.

שוב ראיתי שמה שכתבתי הוא להתלמד
למקום אחר, שעם שהדרך הנ"ל
שכתבתי היא נכונה, כאן אין אנחנו צריכים לה
להוכיח מרבא על תלמידו רב פפא שסובר
דספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, כי
מצינו דרב פפא סובר כן דספיקא דאורייתא
לחומרא מן התורה, כמו שראיתי לגאון
המובהק ריד"ה מווירצבורג ז"ל בספרו יד
משה על חולין (דל"ה ע"ב), הנדפס בכתבי
ריד"ה מווירצבורג ח"ב, שכתב דרב פפא
בחולין (פ' א') סובר דספיקא דאורייתא לחומרא
מן התורה ע"ש, וכיוצא בזה כתב גם בספר
אמרי סופר קידושין (ע"ג א' דש"ב ע"א) דרב פפא
קאי במילתא דרב אליעזר, דסבירא ליה
בכריתות (י"ז ב') דחייב אשם תלוי גם על
חתיכה אחת ספק חלב ספק שומן, הרי דאית
ליה ספק דאורייתא לחומרא מן התורה
לחומרא ע"ש. ועיין היטב חולין (מ"ט ב') ודוק.
[ולפי זה צ"ע מה שרצה לחדש הפני יהושע
סוכה (ט"ז א') דרב פפא הסובר פרוץ כעומד
משום דסובר ספיקא דאורייתא לחומרא
מדרבנן].

וראיתי לגאון המובהק רבי אברהם משכיל
לאיתן ז"ל בהגהות מצפה איתן
הוריות שם, שכתב ליישב שאלת הרב באר
שבע וכתב: "לפי דעת הרמב"ם דספיקא
דאורייתא לחומרא מדרבנן ואיסור כל הספיקות
אינו אלא מדרבנן, מובנת היטב שאלת התלמוד

שלימדנו ראשונים ואחרונים ז"ל, שאם
בעלמא אמרין שהתלמיד סובר כרבו עיין
שבועות (י"ג א'), ובמקומות לאין מספר, על
יסוד זה השתיתו רבותינו מסדרי התלמוד נ"ע
את סוגיות התלמוד, ועיין מה שהאריכו בזה
גאוני בתראי ז"ל, הגאון רבי יוסף זכריה
שטערן ז"ל בספרו זכר יהוסף חגיגה (י' א' דמ"ט
ע"א) עיין שם נפלאות עזוז תורתו בזה, והגאון
מהרש"ם ז"ל בספרו עין הרועים (דקע"ג ע"ב
ונכפל שם בדרכ"ט ע"א), ושו"ת ויגש הכהן (כלל
ג' פרט ה' ד"כ ע"ב), ושו"ת שארית יעקב הכהן
או"ח (סימן ב' ד"ט ע"א), ושם אה"ע (סימן א' ד"ס
ע"א, וסימן י"ב ד"ס"ז ע"ב, וסימן י"ד ד"כ ע"ג וסימן
ט"ז ד"ז ע"ד), ושו"ת אמרי דוד (סימן ב', ור"ס
ס"ה, וסימן קס"א) עיין שם בדברות קדשם
שהביאו עשרות עשרות מקומות בתלמוד
לאמיתות הדבר, והאירו בזה סוגיות התלמוד,
והארכתי בחיבורי להראות אמיתות הענין עיין
בכל הנסמן בחיבורי מנוחת שלום ח"ב (סימן ח'
הערה ד') וצרף לכאן.

והדברים יפים בקל וחומר גבי רב פפא תלמיד
רבא, וכדכתב בשו"ת מהר"ם שיק
או"ח (סימן קכ"ט ד"ה ולברו): "כתבו התוספות
בבא קמא (ס"ז ב') דרב פפא תלמיד רבא
ומסתמא כרביה סבירא ליה", ובשו"ת דברי
מלכיאל ח"ג (סימן נ"ט סד"ה והנה) כתב: "וידוע
בכמה מקומות דרב פפא סובר כרבא שהוא רבו
[המובהק] ורק במקומות מועטים חולק עליו
ועיין תוספות שבת (כ"ז רע"א)", ובהגהות מצפה
איתן פסחים (נ"ט א') כתב והוא דוחק דמילתא
דרב פפא אתי דלא כרבא רבו ע"ש, ובהגהות
מלא הרועים גיטין (ט"ז א') כתב: "וזה דוחק
דרב פפא יחלוק על רבו רבא", ובספר חיבת
הקודש זבחים (ע"ג א' ד"ה והנה דע) כתב רב פפא
סובר כרבו רבא ע"ש. ועיין מה שכתבתי בזה

י"ד שם (סימן כ"ט אות א'), ובספר פרי תאר שם (סימן כ"ט אות א'), ולגאון המובהק מתונס בספר בן אברהם (סימן ב') ודוק.

והאידנא נדפסו הגהות התלמוד לגאון שר התורה ועמוד ההוראה מהרש"ם זצ"ל, וראיתי לו בהגהותיו להוריות שם שכה כתב: "דילמא לא מייתו ציבור, צ"ע דספיקא דאורייתא לחומרא ולשיטת הרשב"א הוי מן התורה, וצריך לומר דגבי הלכה למשה מסיני ספיקו להקל, ועיין בספר תורת השלמים ובדברי האחרונים י"ד סימן ק"י.

אבל צ"ע שהרשב"א ז"ל גופיה סבירא ליה בהלכה למשה מסיני ספיקו להחמיר, ואולי רק מדרבנן, אבל עיין ר"ן קידושין סוף פרק קמא גבי ערלה בחוץ לארץ דמוכח דאין חילוק, עד כאן דברי הגאון מהרש"ם ז"ל.

הרי שכבר הוא ז"ל רצה לחלק כמו שחילק הגאון מצפה איתן ז"ל, דאף לרשב"א ז"ל דבעלמא סובר ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה, בהלכה למשה מסיני גם הוא מודה דבספיקא אולינן לחומרא מדרבנן, אבל הדר ביה, והוכיח מדברי הר"ן ז"ל דלא שנא ואין חילוק, וגם בספק בהלכה למשה מסיני הולכים לחומרא מן התורה, ובטל תירוץ זה, וצ"ב.

ולעצם שאלת הרב באר שבע ראיתי בספר חק נתן הוריות שם שכתב לתרץ: "לפי מה שכתבתי לעיל דהא דפריך דילמא לא מייתו ציבור, היינו שלא מתו מהציבור רובא, אלא מייעוטא לא קשיא, דלא הוי ספק השקול, וקרוב לודאי שלא מתו רובא ולכך ליכא חשש הבאת חולין בעזרה", וכיוצא בזה כתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו שער יוסף שם ודוק.

ועמוד ההוראה רבי יוסף תאומים ז"ל בעל פרי מגדים, האריך הרבה בחיבורי קדשו

על רב פפא, דאיך דייק משעיר ראש חודש דשרי מדאורייתא בודאי מתו בציבור, דאימא דהתם מספק לא אסר רחמנא, מיהו גם לדעת הרשב"א והפוסקים, דספיקא דאורייתא מן התורה אסור, יש לומר דהיינו דוקא באיסור המפורש בתורה, מה שאין כן כשאינו מפורש רק שהוא הלכה משה מסיני, אין ספיקו אסור מן התורה, ולפי זה אתי שפיר כאן גבי חטאת שמתו בעליה שהיא הלכה למשה מסיני, ספיקו לקולא מן התורה, ואיך רב פפא יליף מיניה לודאי ע"ש.

ובענייני איני מבין, שנקט בפשיטות דהלכה למשה מסיני אין ספקא אסור מן התורה, ורבים ושלמים סוברים שהולכים לחומרא בספק שנפל בהלכה למשה מסיני, ובשו"ת אורח ישראל (סימן כ"ח) שהאריך בביור ענין זה, והעלה שם (דף ת"ק אות ג') שדעת רוב הפוסקים דספק בהלכה למשה מסיני נקטינן לחומרא ע"ש, וכבר ראיתי בשו"ת בית שערים חלק י"ד (סימן ת"ל דרמ"ז רע"ב) שכתב בספר מנחת יעקב הביא דעת רוב הפוסקים דספק הלכה למשה מסיני לחומרא, והכי נקטינן ע"ש.

וזה לשון רבינו הגדול ז"ל בספר פרי חדש י"ד (סימן ק"י כללי ספק ספיקא סוף כלל א'): "ודע דאף בדברים הנלמדים ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, וכן דברים שהם הלכה למשה מסיני, כולם דינם כדברים המפורשים בתורה, וספיקא דידהו לחומרא, וכמו שכתב הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצות (שורש ראשון ושורש שני) ע"ש, ואף הרמב"ם דקרי להו "דברי סופרים", היינו לענין מנין המצוות, אבל לא לחלק מדינם לדין דברים מפורשים בתורה, וכמו שכתבו הרשב"ץ ומהר"י ליאון במגילת אסתר שלו, וזה ברור", ועוד עיין לפרי חדש

ל"ב משבצות זהב אות כ"ו): "בפריי ליו"ד (סימן ק"י) צידדנו בהלכה למשה מסיני אם ספק מותר מן התורה או לאו, ונפקא מינה טובא כאן וכו', מיהו אנן קיימא לן הלכה למשה מסיני ספק אסור עיין יו"ד (סימן רצ"ד) גבי ספק ערלה" ע"ש.

ובן בפרי מגדים יו"ד (סימן ק"י בשפתי דעת במחודשים אות ה') כתב להדיא: "הלכה למשה מסיני הביא בתורת השלמים (מחודש ט"ו) מחלוקת אם ספיקו לחומרא או לקולא, ולהלכה נראה דהוה לחומרא" עכ"ל.

ורבינו הגאון חח"ם ז"ל בספרו שדי חמד (מערכת ה' כלל כ"ד) האריך הרבה בענין זה אם ספק בהלכה למשה מסיני לחומרא עש"ב, ועוד עיין לו שם בשדי חמד פאת השדי (מערכת ה' כלל י"ז וכלל ל"ד), וכתב שם בשדי

בבירור ענין זה אם ספק הלכה למשה מסיני לחומרא, עיין לו בארוכה בספרו שושנת העמקים (כלל א'), ועוד לו שם (כלל י"א), ובספרו גינת ורדים (סוף כלל ז'), ובספרו תיבת גמא (פרשת יתרו אות ב') ע"ש.

ובספרו פרי מגדים או"ח בראש הפתיחה הכוללת (ד"ה אמר), ושם ח"א (סוף אות ג' ואות י"ב וי"ג) ושם ח"ה אות י"ז, ושם סדר ג' הנהגת איסור והתר (אות ג'), ובפרי מגדים (סימן רע"ג משבצות זהב אות ד', וסימן רע"ו אות א') ופרי מגדים יו"ד (בפתיחה להלכות שחיטה) ועוד לו שם (בפתיחה להלכות טרפות) ע"ש.

ולענין הלכה כתב הפרי מגדים בפתיחה הכוללת ח"ד (אות י"ב): "להלכה קיימא לן דהלכה למשה מסיני ספק לחומרא" עכ"ל, וחזר וכתב כן בפרי מגדים או"ח (סימן

א. ואל תתמה שבשני מקומות רבינו הפרי מגדים ז"ל פסק וחתך וקבע "קיימא לן לדינא דבהלכה למשה מסיני ספיקו לחומרא" כנ"ל, ואילו כאן בפרי מגדים יו"ד הוציאה רבינו בלשון "נראה", שזה מורה שכמסתפק אמרה, אבל לא פסיקא ליה מילתא, שכנוע שכן הוא שימוש לשון "נראה" שמשותפים בו רבותינו הפוסקים, כמובא בספר יד מלאכי כללי שאר הפוסקים (אות כ"ז) שכל שפוסק כותב "וכן נראה" הוי אומר שכמסתפק אמר לדבריו ע"ש. וממש כזאת מצאתי שכתב הגאון רבי יוסף ידיד הלוי ז"ל שבספרו שו"ת ימי יוסף בתרא או"ח (סימן י"ב דף נ"ב) כתב: "על כל פנים הרב שלטי הגיבורים לא כתב בהחלט שכן מוכח מדברי הרמב"ם ז"ל אלא רק כתב "וכן נראה" ע"ש, ולשון זה "וכן נראה" שהפוסקים כותבים הוא משום דמספקא להו מילתא והדבר ספק, וכמו שכתב הרב יד מלאכי הנ"ל ע"כ, וכן כתב בספרו שו"ת שארית יוסף ח"ב (יו"ד סימן ח' דף צ"ח), ושם ח"ג (או"ח סימן א' דף קנ"ז ודף קס"ב), ושם ח"ד חו"מ (סימן ב' דף רס"ב ודף רס"ג), ועיין שו"ת עמק יהושע ח"ג (או"ח סימן ח' ד"א ע"א). ושם ח"ד קונטרס שער יהושע (מערכת ל' אות ג' ד"ג ע"ב), ושם ח"ו קונטרס שער יהושע (ד"ד ע"ב) ע"ש, ועיין בחיבורי ברית יעקב (דקס"ו סע"ב) ע"ש. [ועיין גם בחיבורי כנסת חיים (דף נ"ב), וכנסת יעקב (דף רמ"ה), וכתב יעקב (דף נ"ב), ותפארת יצחק (דף ל"ג ודף ס"ה), ודרופתקי דאורייתא ח"א (דף כ"ג), וטל חיים (דף ע') ע"ש].

אבל לא קשיא מיד, שהרגיל בחיבורי קדשו של רבינו בעל פרי מגדים ז"ל, יראה ויוכח שכן מנהגו של עמוד ההוראה רבינו הפרי מגדים ז"ל, שעם שהדברים ברורים אצלו, מכל מקום משתמש ומוציאם בלשון ספק, ועיין בחיבורי יד סופר ח"ב קונטרס דיני ערב פסח שחל בשבת (אות ג' הערה ד' דף ס"ז), וכן

מהראשונים דסברי דהלכה למשה מסיני ספיקא לקולא, ובפרי מגדים בפתיחה להלכות טרפויות הוכיח מתוספתא דספק מותר ועיין סימן רצ"ד ס"ט ובש"ך וט"ז עד כאן דבריהם.

והרב המחבר בחכמת שלמה שם (ס"ס ד') השיב להם על זה דבהקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות מבואר דהך דאתרוג דינו כדברי תורה ממש וכו' ע"ש. נראה דבהלכה למשה מסיני בעלמא מודה להו דאין לנו הכרע בזה אי אזלינן לחומרא או לקולא.

ובאמת כי ספר מנחת יעקב אין נמצא אצלי, אך מתוך מה שכתב בשמו הרב ראשית ביכורים (ר"ס י') מובן דמה שכתב הרב מנחת יעקב דאזלינן לקולא, כתב כן רק בשם הרמב"ם והטור סימן רצ"ד, וכתב כתבתי למעלה דהרבנים דרישה וב"ח וט"ז פירשו דגם הטור מודה בעלמא דספק הלכה למשה מסיני להחמיר, וגם בדעת הרמב"ם אינו מוחלט דסובר דהולכין לקולא, והרמב"ן והרב החינוך והריב"ש והרשב"ץ ומהר"י מולין שבאגור, וכמה וכמה מרבני האחרונים נקטי הכי להלכה, ואם כן ודאי דאין מקום עוד להסתפק דהכי נקטינן, ומה שהביאו מהפרי מגדים בפתיחה, הוא תימה שלא ראו מה שציין לדבריו ביו"ד (סימן ק"י) ששם כתב מפורש דלהלכה קיימא לן דספקו להחמיר וצ"ע. עד כאן מספר שדי חמד.

חמד (ד"ה וכן): "וכן דעת הרב פרי מגדים או"ח (סימן ל"ב במשבצות אות כ"ז) שכתב: "בפריי ליו"ד (סימן ק"י) צידדנו בהלכה למשה מסיני אי ספק מותר מן התורה, או לא וכו', ומיהו אנן קיימא לן הלכה למשה מסיני ספקו אסור עיין יו"ד (סימן רצ"ד) ספק ערלה אסור עכ"ל.

ובוונתו מבוארת דמדאמרינן שם דספק ערלה בחוץ לארץ מותר, משום דכך נאמרה הלכה ספיקא מותר, משמע דבעלמא ספק הלכה למשה מסיני לחומרא, ובפרי מגדים יו"ד (סימן ק"י אות ה') אחר כללי ס"ס המחודשים, בחלק שפתי דעת מפרי חדש ותורת השלמים כתב: "הלכה למשה מסיני, הביא בתורת השלמים (מחודש ט"ו) מחלוקת אם ספיקו לקולא או לחומרא, ולהלכה נראה דהוי לחומרא עכ"ל, ובפרי מגדים יו"ד (פתיחה להלכות טרפויות) האריך קצת בזה וכתב (בסד"ה ודע): "ולקמן בקונטרס הספיקות אבאר אם ספק הלכה למשה מסיני אסור עכ"ל. והרי מבואר שם בדבריו דלהלכה הוי לחומרא וכמו שכתב גם בפרי מגדים או"ח במשבצות הנ"ל.

ותמיה לי על בי דינא רבא דק"ק ניקלשבורג הובאו דבריהם בשו"ת חכמת שלמה הנספח לשו"ת הר המור, (סימן ג' ד"ה גם) דרפאי בידיהו אי אזלינן בספק דהלכה למשה מסיני לחומרא וז"ל גם לא ברירא לן אי הוי ביום ראשון כספק דאורייתא, כיון דהוא רק הלכה למשה מסיני, ובמנחת יעקב הביא כמה פוסקים

מצאתי שכתבו בשדי חמד (מערכת ס' כלל כ' ד"ה ומרן), ומו"ז הגאון ז"ל בכף החיים יו"ד (סימן ק"י אות מ"א) עיין שם.

ולפי זה אף שהפרי מגדים ביו"ד הנ"ל כתב "נראה", מכל מקום כוונתו דספק בהלכה למשה מסיני אסור ממש, וכמפורש בדברי עצמו בשני המקומות הנ"ל, וא"ש, זה הנלע"ד. [ועיין בחיבורי אות יעקב (דף צ"ו, ודף ק"ה), ובחיבורי תפארת יצחק (דף מ"ח) ואכמ"ל].

לומר פר"ח, ומהתימה שרבינו השדי חמד ז"ל לא עמד והרגיש בזה.

והנה לתועלת המעינים הי"ו, אציין כמנהגי, מה שמצאתי בס"ד בענין זה אם ספק בהלכה למשה מסיני לחומרא או לקולא, ואביא רק מה שלא הזכיר רבינו השדי חמד ז"ל - עיין לגאון מבי"ט ז"ל בספרו קרית ספר

בהקדמה (פרק ב'), ובאריכות בשו"ת באר יצחק יו"ד (סימן א'), ובספרו עין יצחק אה"ע ח"א (סימן ד' אות ב', וסימן ה' אות ב' ואת ט', וסימן נ"ז אות ג'), ושו"ת שואל ומשיב מהדורה שתיארה (סימן ס"א דע"ט ע"ד, וד"פ ע"ב), ועוד לו שם מהדורה קמא ח"א (סימן ל"ג, וח"ב סימן צ"ג), ומהדורא רביעאה (ח"ב סימן קצ"א), ושו"ת בית שלמה יו"ד (סימן ד' ד"ח ע"א), ושו"ת ברית יעקב אה"ע (סימן ב' ד"ד ע"ד), ולגאון מהרש"ם ז"ל בספרו דעת תורה יו"ד (פתיחה להלכות טריפות אות א') ושם בקונטרס אחרון, משמרת שלום על פרי מגדים (פתיחה להלכות טריפות די"א

ע"ג וע"ד), וטהרת המים (מערכת ח' כללי תורה אות ג' דס"ז רע"ג) וציין לדבריו שם שיוורי טהרה (מערכת ה' אות י"ז), שו"ת בית שערים יו"ד (סימן ת"ל)!, שו"ת לחם שלמה שימלוי יו"ד (סימן מ"ד ובמפתחות). דרכי תשובה יו"ד (סימן ק"י אות כ"ו), שו"ת אפרקסתא דעניא ח"א (דף שצ"ד), ושם ח"ב (דף ש"ב), ושם ח"ד (דף קל"ב), ושו"ת קול מבשר ח"א (סימן א' ד"ו ע"ב), ספר אבני ציון ח"ב (ד"י ע"א), ואבני ציון ח"ג (דש"ז ע"ב),

ולבאורה היא תמיה קיימת, ולא ידעתי מדוע כל הנך רברבי ורבינו השדי חמד ז"ל, לא הזכירו לכל דברי רבינו הפרי מגדים שהזכרתי, וכן שבשני מקומות נוספים גילה דעתו והכריע להלכה דנקטינן לחומרא דספק בהלכה למשה מסיני כנ"ל, וצ"ע.

ושם בשדי חמד בתוך דבריו (ד"ה וכן) כה כתב: "הרב כפי אהרן או"ח (סימן י' ד"ה אלא דט"ז ע"א) כתב דהלכה רווחת דספק הלכה למשה מסיני להחמיר כמבואר בקידושין (ט"ל א') גבי ערלה בחוץ לארץ וכו', וכן הוכיחו מסוגיא זו הרבנים פר"ת (סימן כ"ט), וזרע אברהם יו"ד (סימן י"ז דס"ה ע"א)", והוא פלא שלא זכר שזו של כת קודמים היא, שהוכיחו כן מסוגיא זו, ועיינתי בדברי הרב פרי תאר שם ולא מצאתי דבר זה, וספר זרע אברהם אין מצוי אצלי", עד כאן מספר שדי חמד.

ואחר בקשת הרשות אמינא שבדברי הגאון כפי אהרן ז"ל נפלה טעות דפוס באות אחת, ובמקום פר"ת, צריך לומר פר"ח, וכשתעיין בדברי הפרי חדש שם תמצא מה שהביא הכפי אהרן, והוא מוכרח שבהמשך דבריו שם בכפי אהרן כתב "ועיין לרב החסיד פר"ת ז"ל", ואכן הפוסקים קוראים ומכנים לרב פרי תאר "הרב החסיד", ומינה שמה שכתב לעיל פר"ת הוא טעות הדפוס וצריך

הלכה למשה מסיני

ובתב הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות ביאת המקדש (פ"ט ה"א): "זר שעבד במקדש עבודתו פסולה וחייב מיתה בידי שמים וכו', ואף על פי שהזרים מוזהרין שלא יתעסקו

יומא (כ"ד א'): "אמר רב ארבע עבודות זר חייב עליהן מיתה, זריקה, והקטרה, וניסוך המים, וניסוך היין. ולוי אמר אף תרומת הדשן וכן תני לוי במתניתיה אף תרומת הדשן".

מסיני דניסוך המים על איזה קרא נסמכה, ודוחק לומר דהרמז דנסכיה וכו' נקרא ד"נסמכה לתורה שבכתב", ועיין בה.

ובספר הכללים דילן מצאתי שכתבתי בס"ד: "הלכה למשה מסיני אם לוקין ועונשין

עליה - עיין דעת תורה יו"ד (פתיחה להלכות טריפות אות א' ומ"ט) ועוד לו שם (פתיחה לסימן ט"ל אות ד'), ולגאון רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל בספר אוצר המלך (בתשובה בסו"ס אות נ"ג ד"ז ע"ב), שו"ת פני מבין או"ח (סימן רע"א), ועיין צפנת פענח הלכות מאכלות אסורות (פ"י רה"י), שדי חמד (מערכת ה' כלל קי"ט), פרדס יוסף ח"ג (דרמ"א ע"א), ספר אבני ציון ח"ב (דקנ"ד ע"א) וח"ג (ד"נ ע"א) ע"כ, וכעת לא איסתייעא מילתא לראות אם העירו רבנן ז"ל מסוגיא דיומא כאן, ואתה תחזה.

וידירי הרה"ג רבי יוסף משה סופר שליט"א כתב לי וזו לשונו: "לכאורה אפשר לומר דרך אם האיסור הוא הלכה למשה מסיני, אז שייך לומר דאין עונשין עליה, אבל כאן איסור עבודת זר הוא דין תורה ולא מפורש, וההלכה למשה מסיני רק מגלה דניסוך המים בחג גם כן נכלל בכלל עבודה.

וזאת גם כוונת הר"ן ז"ל שבת שם שכתב שהמעביר ארבע אמות נסמכה לתורה שבכתב, והיינו שהוא רק גילוי מילתא, דזה נכלל בכלל מלאכת שבת, וכן הבין בספר דברי סופרים (ערך הלכה למשה למשה מסיני אות ח' ד"ה אמנם) ע"ש.

ועוד עיין בדברי סופרים שם (הלכה קל"ז אות ח' במהדורה החדשה) שהקשה ממסכת זבחים (ק"י רע"ב) רבי אליעזר אומר אף המנסך מי חג בחוץ חייב, והלא אין עונשין על הלכה למשה מסיני ע"ש, ולכאורה יש ליישב כנ"ל דעצם איסור עבודה בחוץ הוא מפורש בתורה,

בעבודה מעבודות הקרבנות אין חייבין מיתה אלא על עבודה תמה לא על עבודה שיש אחריה עבודה, ואין הזר חייב מיתה אלא על ארבע עבודות בלבד על הזריקה ועל ההקטרה ועל ניסוך המים בחג ועל ניסוך היין תמיד".

ומבואר באר היטב דזר שעבד במקדש באחת מארבע עבודות חייב מיתה בידי שמים ולוקה, וכן מנה זאת הרמב"ם במנין הלוקים בהלכות סנהדרין (פי"ט ה"ב אות י"א), וכן כתב הרב המאירי ז"ל בסוגיא כאן ע"ש.

ובס"ד נתעוררתי להבין דהנה הא דניסוך המים בחג הוא הלכה למשה מסיני כאומרם בכמה מקומות עיין סוכה (ל"ד א' ומ"ד א') ועוד, ואם כן עונש על דא מנין, שהרי כלל גדול לימדנו הר"ן ז"ל "אין עונשין מהלכה למשה מסיני", שכה כתב בביאורו להלכות הרי"ף שבת (פרק שביעי דל"א ע"ב ד"ה והמוציא): "והמוציא מרשות לרשות, ואם תאמר ואמאי לא חשיב נמי מעביר ארבע אמות ברשות הרבים. ויש לומר משום דמעביר תולדה דמוציא הוא, לפי שארבע אמות של אדם רשותו הן, ומי שמוציא חוץ לארבע אמות הוי ליה מוציא מרשות לרשות וכי אמרינן לקמן (צ"ו ב') דמעביר ארבע אמות ברשות הרבים הילכתא גמירי לה, היינו לחייב בה מדין מוציא, ומשום הכי עונשין עליה הואיל ונסמכה לתורה שבכתב, אי לאו הכי לא מחייב עליה שאין עונשין מהלכה למשה מסיני", וכן הוא בחידושי הר"ן למסכת שבת (צ"ו ב' ד"ה אלא) ע"ש.

ומבואר באר היטב דאין עונשים על הלכה למשה מסיני זולת היכן שההלכה למשה מסיני נסמכה על התורה ופירושה לקרא היא כהיא דמעביר ארבע אמות בשבת, ועיין שו"ת תשב"ץ ח"א (סימן ס"ז), וכאן הלכה משה

מה שאמרה תורה לא לעשות מלאכה בשבת אין מלאכות אלא אלו שהיו במשכן.

אבן יש לעיין שבמשנה זבחים (ק"י רע"ב) נחלקו חכמים ורבי אלעזר במנסך מים בחוץ אם חייב, והרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה כתב: "וכבר נתבאר לך במסכת סוכה שבסוכות מנסכים מים על המזבח ורבי אלעזר סובר שהוא מן התורה לפיכך אמר שהמנסך מים בחוץ חייב ואין הדבר כן לפי שאינה אלא הלכה למשה מסיני" עכ"ל וכן הוא ברע"ב, ונראה בסברת הדבר שכיון שלא נאמרה בתורה להקריב מים בחג ורק הלכה למשה מסיני לכן מה שאומרת התורה שהמעלה קרבן בחוץ חייב מיתה בידי שמים היינו קרבנות הכתובים בתורה. והתוספת יום טוב תמה על הרמב"ם והרע"ב שבגמרא נראה שלא בזה נחלקו ע"ש, ולהלכה פסק הרמב"ם שחייבין על ניסוך המים בחוץ.

ויש לעיין לפי דעת חכמים לפי פירוש הרמב"ם והרע"ב מה הדין בזר ופסולים אחרים שנסכו מים, אם נאמר שאין זר חייב על ניסוך המים, וכמו שאין חייבין עליו בחוץ או שרק לענין העלת חוץ שם אין חייבין רק על קרבן המתקבל בפנים מן התורה, אבל לגבי איסור זר כל עבודה שעושה במקדש חייב, ומסתבר כך שלא הוזכר מחלוקת חכמים ורבי אלעזר רק בחוץ. עכ"ל שליט"א.

וההלכה למשה מסיני מגלה דניסוך המים הוא עבודה ונכלל בכלל העבודות ודוק" עכ"ד הנעימים.

והנאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, במכתבו הנדפס בקובץ התורני "בית אהרן וישראל" (שנה י"ד גלין פ"ד דף ק"א) כה כתב לתרץ הקושיה דלעיל.

ולענ"ד נראה שהכלל שכתב הר"ן ז"ל שאין לוקין על הלכה למשה מסיני לא כתב מקור לזה, ולכן נראה שהר"ן למד כן ממה שאמרו בהרבה מקומות אין עונשים אלא אם מזהירים, ואזהרה היינו שיש לאו מפורש בתורה, ואפילו באיסור בתורה אם לא הזהירה בלשון לאו אינה אזהרה, ואפילו אזהרת עשה אינה אזהרה, ואם כן פשוט שאזהרה שלא נאמרה בתורה כלל רק נאמרה למה מסיני אינה אזהרה להיענש על פיה.

ולפי זה אתי שפיר קושיה הנ"ל, שאזהרה לזר שלא יעבוד במקדש מפורש בתורה וזר לא יקרב אליכם וכמפורש בדברי הרמב"ם (הלכות ביאת מקדש פ"ט ה"א), ואם כן יש אזהרה שזר לא יקרב לעבוד עבודה ולכן גם עבד הזר בניסוך המים גם כן בכלל אזהרה, אף שעצם הניסוך מים אינו מפורש בתורה אלא הלכה למשה מסיני מכל מקום היא בכלל הלאו, מה שאין כן במעביר ארבע אמות ברשות הרבים אם לא היה במקדש אין כאן אזהרה כלל שהרי

חידושי סוגיות

(כתובות מ"ו א', מ"ט ב')

א. בענין אזהרה למוציא שם רע

[תרנן לשוני סי' יח]

בהא נקטינן כרבי פינחס בן יאיר דקרא דונשמרת מכל דבר רע בא לאזהרה שלא יהרהר אדם ביום וכו', ואם כן אזהרה למוציא שם רע לדין מהיכא נפקא, אחר דתרי קראי אפיקנן לתרי דרשות דקיימא לן כוותייהו.

אבל בענייני לא הבינותי דברות קדשו ז"ל, דנעלם ממני מנא ליה דקיימא לן דמקרא דלא תלך רכיל בעמך נפקא לן אזהרה לבית דין שלא יהיה רך לזה וקשה לזה, והרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול (הלכות סנהדרין פכ"א ה"א) עם שכתב שהדיין לא יהיה רך לזה וקשה לזה לא כתב דעובר בלאו דלא תלך רכיל, ורק כלל הדברים בעשה דבצדק תשפוט עמיתך, וכן בכל שאר המקומות שהזכיר הרמב"ם לאו דלא תלך רכיל לא כתב שנכלל בזה אזהרה לדיין שלא יהיה קשה לזה ורך לזה, עיין בדבריו בהלכות דעות (פ"ז ה"א) והלכות נערה בתולה (פ"ג ה"א), ועיין הלכות סנהדרין (פכ"ב ה"ז), ולפיכך בענייני נעלם ממני מה פשר קושיית רבינו הגדול החתם סופר זצ"ל וצל"ע.

וראיתי בהגהות מצפה איתן לכתובות שם שכה כתב: "וקשה איך רבי נתן פליג אברייא דדריש מונשמרת שלא יהרהר אדם ביום וכו', ויש לומר דסבירא ליה כתנא דספרי (פרשת כי תצא פסקא רנ"ד) דמסיים כשהוא אומר כל דבר רע אף לשון הרע" עכ"ל.

ועם שאני כדאי לא זכיתי להבין קושייתו דנראה שהבין דרבי נתן אמורא הוא ולכך

כתובות (מ"ו א'): "אזהרה למוציא שם רע מנא לן, רבי אליעזר אמר מלא תלך רכיל, רבי נתן אומר מונשמרת מכל דבר רע", ופריך תלמודא ורבי אליעזר מאי טעמא לא אמר כרבי נתן מונשמרת, ומשני ההוא מבעי ליה לכדרבי פינחס בן יאיר דאמר ונשמרת מכל דבר רע אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה, ותו פריך תלמודא ורבי נתן אמאי לא קאמר כרבי אליעזר מקרא דלא תלך רכיל, ומשני ההוא אזהרה לבית דין שלא יהיה רך לזה וקשה לזה עיין שם.

ורבינו החתם סופר ז"ל בחידושי לכתובות שם כה כתב: "ויש לעיין דאנן קיימא לן מונשמרת אל יהרהר אדם ביום ויבא וכו', ומלא תלך רכיל אזהרה לבית דין שלא יהיה רך לזה וקשה לזה, ואם כן אזהרה לעדים זוממין (נצ"ל למוציא שם רע) מנא לן, וכי תימא תרתי שמעינן מינה אם כן מאי קאמר ההוא מבעי ליה לכדרבי פינחס בן יאיר וכו', וההוא אזהרה לבית דין שלא יהיה רך וכו', הא תרתי איכא למישמע מינה" וכו' עיין שם תירוצו.

וביאור קושייתו דאנן לכאורה תפסינן החבל בשני ראשיו ודלא כרבי אליעזר ודלא כרבי נתן, דלרבי אליעזר אזהרה מוציא שם רע מלא תלך רכיל, ובזה אנן קיימא לן דקרא דלא תלך רכיל אתא לאזהרה לבית דין שלא יהיה רך לזה וקשה לזה, ולרבי נתן אזהרה דמוציא שם רע נפקא מונשמרת מכל דבר רע, ואילו אנן

על משנה וברייתא, כההיא דבבא מצינא (ל"ג סע"ב) מתקיף לה רמי בר חמא וכו' ופירש רש"י אמתניתין קא מתמה, ובספר יד מלאכי (כלל תע"ו) הביא משנים עשר מקומות בתלמוד שמצינו כזאת שאמורא מתקיף על משנה או ברייתא, ואני מוסיף עוד מבבא קמא (י' סע"א), ובבא מצינא (נ"ב ב') וקידושין (ה' ב'), ונדה (ל"א ב') ע"ש, ומינה נמי לההיא דיומא, ולכן אינה ראייה כלל שיש רבי נתן אמורא.

ותו עיין בספר היקר דקדוקי סופרים ליומא (שם) שהביא גירסת תלמוד כתב יד תניא רבי נתן אומר ולפי זה בודאי ברבי נתן התנא עסקינן, עוד כתב בדקדוקי סופרים שם שבכתב יד אחר של התלמוד הגירסא שם רבי יונתן, וממילא לפי זה אין לנו ראייה על מציאותו של אמורא בשם רבי נתן ודוק היטב.

ומה שהבין הגאון מלא הרועים דהך רבי נתן דכתובות הוא אמורא וכהבנת הגאון מצפה איתן, כבר לעיל כתבנו דעתנו ודוק היטב. [ועיין יד אליהו נזיר (מ"ב א') ולפי מה שכתבנו כאן דבריו צ"ע].

ודע דבהגהות מצפה איתן סיים: "וקצת קשה דאמאי לא קאמר אזהרה למוציא שם רע מקרא לא תשא שמע שוא (שמות כ"ג) וכדאיתא בפסחים (ק"י"א א'), והרמב"ם הביא לתרווייהו בהלכות דעות [פ"ז ה"א וה"ב] והלכות נערה בתולה [פ"ג ה"א] והלכות סנהדרין [פכ"א ה"ז] עכ"ל.

הרי שגם הוא ז"ל הרגיש במה שהערנו לעיל דלכאורה מצי רבי נתן לאתויי מלא תשא, ועכשיו מצאתי שגם הגאון האדר"ת ז"ל בספרו עטרת אדר"ר על פירוש בעל הטורים לתורה (פרשת משפטים דף ק"ג) העיר בזה ועיין בכל דבריו שם.

נתקשה היאך פליג אברייתא, אבל נעלם ממני פשר דבר דהכא מיירי בתנא רבי נתן ריעו דרבי יהודה הנשיא, והוא מוכרח כי לא מצינו סתם רבי נתן אמורא, ואם כן לכאורה קושיא מעיקרא ליתא ועיין. [וגם בדברי החתם סופר דלעיל מבואר שהבין דרבי נתן תנא הוא ע"ש].

וברי דלא לאשוויה טועה ח"ו לאותו גאון מובהק ומופלג רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל נראה להליץ בעדו ולהסביר דברי קדשו ויש לומר דהוא ז"ל נמשך אחר גירסת הספרים שלפנינו דגרסו רבי אלעזר (ולא אליעזר) והבין דמיירי בסתם רבי אלעזר דהוא רבי אלעזר בן פדת האמורא כידוע עיין בחיבורי ברית יעקב (סימן י"ח אות ג', וסימן כ"ט אות א'), ואם כן רבי נתן דפליג עליו בעל כרחין הוא אמורא, ומשום כך כתב מה שכתב, אבל האמת כי הגירסא אלעזר משובשת וצריך לומר אליעזר, וכן העתיקו רבותינו הראשונים ז"ל וכן מועתק בילקוט שמעוני בהרבה מקומות, ועיין דקדוקי סופרים השלם כתובות שם, וממילא רבי נתן תנא הוא, ודוק.

ובהיותי בזה הנה ראיתי לגאון בעל מלא הרועים ז"ל בספרו היקר כנוס סופרים והנקרא גם בית ועד לחכמים (אות נ' ערך נתן דמ"ז ע"ג) שכתב: "מצינו נתן אמורא ביומא (נ"ב רע"א) אמר רבי נתן וכו' מתקיף לה רבינא, וכן בכתובות (מ"ו א') רבי נתן אומר אזהרה למוציא שם רע מונשמרת" עכ"ל, ושמע מינה תרתי חדא דלא כדברי דאין אמורא בשם רבי נתן, ותו שהבין כגאון מצפה איתן ז"ל דהחכמים בסוגיא דכתובות רבי אלעזר ורבי נתן אינם תנאים אלא אמוראים.

ובעניותי אין הדברים מוכרחים כלל לענ"ד, דמההיא דיומא איני יודע מה ראייה היא זו, וכי לא מצינו כזאת שאמוראים מתקיפי

יהודה סמוכין, ולא מצינו שום תנא דדריש סמוכין", הרי דזולת התנא רבי יהודה לא מצינו שום תנא אחר דדריש סמוכין ע"ש, ומינה נמי דאף רבי נתן לא דריש סמוכין והרי זה כדברינו ואיצטמיד תירוצא דילן.

והנה ספר חידושי מהר"ם ברבי אין לי, ולא ראיתי מימי, אבל דברים ככתבם נעלמו ממני ובענייני איני מבינם, דהרי מצינו הרבה תנאים דדרשו סמוכים עיין יבמות (ס"ג ב') ובספר מלא הרועים ח"א (ערך סמוכים), ושו"ת יהודה יעלה (סימן קע"ח), והגהות יפה עינים יבמות (ד' א'), וגם לשונו אינו מובן דהרי רבי יהודה אינו דורש סמוכין חוץ ממשנה תורה וכנ"ל, ואולי על משנה תורה קאי, וצריך עיון בגוף ספר חידושי מהר"ם ברבי ולראות דברים בשרשן. [שבת תשנ"ב].

ושמא יש לומר דרבי נתן סובר כרבי יהודה דבעלמא לא דריש סמוכין ולכן לית ליה לרבי נתן לדריש דלא תשא לא תשיא דממדת סמוכין נפקא וכדפירש להדיא רבי חננאל ז"ל פסחים (ק"ח א'), וקצת אסמכתא לדבר דהא רבי נתן דריש לקרא לא תלך רכיל דהוא אזהרה לבית דין דלא יהא רך לזה וקשה לזה והיא ממש דרשת הספרא על האי קרא, וקיימא לן סתם ספרא רבי יהודה (כסנהדרין פ"ו א'), ונמצא דרבי נתן בהא כרבי יהודה, ואפשר גם במה שרבי יהודה לא דורש סמוכין סובר כמותו רבי נתן, ודוק ועיין בה.

ולכאורה יש לבסס תירוצנו זה לפי מה שראיתי בספר ילקוט הרועים (מערכת ס' דנ"ב ע"ד) שהביא דברי הגאון המפורסם מפרשבורג מהר"ם ברבי ז"ל שבחידושו ליבמות כתב: "דלכך דריש רבי

ב. בענין תקנות אושא

[תרנן לשוני סי' כג]

שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתיים עשרה שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו. ה). אמר רבי יוסי בר חנינא באושא התקינו האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות, הרי שלפי מסורת הבבלי חמשה תקנות תקנו הסנהדרין באושא.

והנה המעיין בסוגית הירושלמי כתובות כאן (פ"ד ה"ח דכ"ה ע"ב ואילך) יראה שהוזכרו רק ארבעה תקנות אושא ואלו הן: א). רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יהודה בן חנניה נמנו באושא שיהא אדם זן את בניו קטנים. ב). רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יודה בר חנניה נמנו באושא בכותב נכסיו לבניו הוא ואשתו ניוזנין מהן. ג). רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יודה

כתובות (מ"ט ב'): "אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא באושא התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים ופירש רש"י: "באושא התקינו כשישבו סנהדרין גזית באושא שהיא אחת מעשר גלויות שגלתה סנהדרין".

והמעין בסוגיא בבבלי כאן יראה שחזן מהתקנה דלעיל שיהא אדם זן את בניו וכו', הובאו עוד ארבעה תקנות שתקנו באושא: ב). אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש באושא התקינו הכותב כל נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונים מהם. ג). אמר רבי אילעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבו יותר מחומש. ד). אמר רב יצחק באושא התקינו

[ואדפיסנו כאן בסוף דברינו במילואים], ורבי יוחנן סובר קנין פירות קנין הגוף דמי כמפורש בבא קמא (פ"ח ב') וכמו שהביא בתוספות הרא"ש שם, ולכן בתלמוד ידידיה לא הוזכרו דברי רבי יוסי ב"ר חנינא, ועיין בה. [ועיין חידושי רמב"ן בבא בתרא (קל"ו א') וחידושי רשב"א כתובות (פ"ג א') ובבא קמא (פ"ח א') ודוק היטב].

עוד התעוררתי להבין ולדקדק מדוע רבותינו הן בבבלי והן בירושלמי לא זכרו בסוגיא זו עוד תקנות אושא, כמו תקנת אושא גבי טומאה וטהרה הנזכרת בבבלי שבת (ט"ו ב') וירושלמי פסחים (ו' ב'), וכן התקנה גבי אב"ד שסרח הנזכרת בבבלי מועד קטן (י"ז א') ובירושלמי מועד קטן (י"א א'), ע"ש.

וחושבני שאין לתרץ דהכא הביאו רק תקנות דבין איש לאשתו ובינו לבניו, שהרי הביאו גם לתקנה שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ודוחק לומר שהזכירה כאן כיון שיש צד שתהיה בה נפקותא בינו לבין אשתו ובניו, ועיין.

כמו כן יש לדקדק שהנה בבבלי על תקנת אושא שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים, וכן על תקנת אושא שהכותב כל נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונים מהם, שקיל וטרי אם הלכה כמותן או לית הלכה כמותן, ומדוע על שאר התקנות לא הסתפק ולא דן אם הלכה כמותן או לא ומאי שנא, ועיין לקמיה.

ובירושלמי כאן רק על תקנת אושא שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים איתא: "רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יהודה בן חנינה נמנו באושא שיהא אדם זן את בניו קטנים, אמר רבי יוחנן יודעין אנו מי היה במנין". ופירש בקרבן העדה "יודעין אנו מי היה במנין, כלומר לא היה אותו מנין כדאי

בר חנינה נמנו באושא במקפיד את הזקן והכהו ינתן לו בושתו שלם, ומעשה באחד שהקפיד את הזקן והכהו ונתן לו בשתו משלם. ד'. רבי שמעון בן לקיש בשם רבי יודה בן חנינה נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות, עיין שם.

הרי ששוו הבבלי והירושלמי בתקנות (לפי סדר הבבלי) א', ב', ג'. ועוד לבבלי נזכרו תקנות ד' וה', דהיינו באושא התקינו שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתיים עשרה שנה וכו', וכן באושא התקינו האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות, שלא הוזכרו בירושלמי. [ויש להתיישב ולעיין היטב בירושלמי כתובות (פ"ט ה"א) גבי אשה שמכרה בנכסי מלוג ולא עיינתי כעת].

ולעומת זה הירושלמי הזכיר תקנה ג' המקפיד לזקן וכו', שלא הזכיר הבבלי. [וביאור תקנה זו עיין במפרשי הירושלמי שם, ועיין ביאור חדש בדברי הרב המאירי לכתובות שם ואכמ"ל].

ולפי שעה לא ידעתי מדוע השינויים הללו בין הבבלי לירושלמי, והיודע טעם יאלפני בינה. [ועיין בהגהות מהר"צ חיות ז"ל גיטין (ד' א' וי"ז א') בענין השינויים בין הבבלי והירושלמי ואכמ"ל].

ועלה בדעתי שאולי מה שהירושלמי לא הזכיר דברי רבי יוסי בר חנינא "באושא התקינו האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות", היינו טעמא דעיין בתוספות הרא"ש על מסכת בבא מציעא (ל"ה א' ד"ה וא"ר) שכתב: "ולית ליה לרבי יוסי בר חנינא קנין פירות קנין הגוף דמי, דאי אית ליה לא צריכינן לתקנת אושא", והרי סתם ירושלמי רבי יוחנן הוא כידוע וכמו שהארכתי במאמרי בקובץ התורני "נר המערבי",

לפי המסתבר דאותו מנין ואותו בית דין דסנהדרין דאושא דקבע תקנות אלו, הוא הוא שתיקן גם כן התקנה שהאב יזון בניו קטנים, ומדוע עבדו פלגינן הא קבלו והא לא קבלו, וכל ענין זה צריך עוד עיון ולבון.

ומה שבירושלמי אין דיון גבי תקנת אושא שהכותב כל נכסיו לבניו הוא ואשתו נזונים מהם, כמו שהבבלי לא קבל תקנה זו, יתכן משום שלירושלמי היתה מסורת אחרת במעשה גבי ההוא גברא דאתי לקמיה דרבי יונתן כדאיתא בירושלמי פאה (פ"א ה"א) ועיין, ועוד יתבאר בעזר האל וישועתו.

לסמוך עליו דנימר דכופין את האדם לזון את בניו הקטנים אלא גוערין בו". ובפני משה פירש: "יודעין אנו מי היה במנין, דרך תמיה וכי יודעין אנו מי הם שהיו באותו מנין, דלית הלכתא כוותיהו, אלא אמרינן ליה שהוא דרך אכזריות אם לא יזונם, אבל לא כייפינן ליה".

ומבואר שרק על תקנה זו אמר רבי יוחנן "יודעין אנו מי היה במנין", ולפירוש המפרשים דלעיל שרק בתקנה זו היה לו פקפוק (ולדרכינו בסימן הבא גם בזו לא היה לו פקפוק), אבל בשאר התקנות לא פקפק רבי יוחנן, ונתקבלו יפה בבית המדרש, וצ"ע דמאי שנא, ובפרט